ਗਣਿਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆ

(ਚੌਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ)

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

30300,

© ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : 2018 ....1,92,971, ਕਾਪੀਆਂ

All rights, including those of translation, reproduction
and annotation etc., are reserved by the
Punjab Government

ਸੰਯੋਜਕ : ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਥੂਰੀਆ
ਵਿਸ਼ਾ ਮਾਹਿਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਚਿੱਤਰਕਾਰ : ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ
ਚੀਫ ਆਰਟਿਸਟ, ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਚੇਤਾਵਨੀ

1. ਕੋਈ ਵੀ ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਵਸੂਲਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਜਿਲਦ-ਸਾਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੰ. 7 ਅਨੁਸਾਰ)
2. ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਛਪਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਜਾਅਲੀ ਨਕਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ) ਦੀ ਛਪਾਈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਸਟਾਕ ਕਰਨਾ, ਜਮ੍ਹਾਂਖੋਰੀ ਜਾਂ ਵਿਕਰੀ ਆਦਿ ਕਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਜੁਰਮ ਹੈ।

ਮੁੱਲ : ਰੁਪਏ

ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਵਿੱਦਿਆ ਭਵਨ, ਫੇਜ਼-8 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ - 160062 ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਮੈਸ. ਪੈਰਾਡਾਈਜ਼ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ (ਆਈ), ਪਲਾਟ ਨੰ. 240, ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਏਰੀਆ ਫੇਜ਼-1, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀ ਗਈ।

ਮੁੱਖ-ਬੰਧ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਆਪਣੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਬਣਾਉਣ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬਦਲਦੀਆਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਠ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਨਵਿਆਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਖੇਤਰੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ NCF-2005 ਅਤੇ PCF-2013 ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਰੋਚਕ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬੋਰਡ, SCERT ਦੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਜ਼ਰਬੇਕਾਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬੋਰਡ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ।

ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਚੌਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਵਿਸ਼ਾ-ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਥਾਨਕ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਦਲੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਗਣਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਰੋਚਕ ਅਤੇ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੰਗੇਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਆਏ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੋਰਡ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗਾ।

ਚੇਅਰਮੈਨ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਮੇਟੀ

ਲੇਖਕ

- ਗੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਿਕਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਝਿਊਰਹੇੜੀ, ਐੱਸ.ਏ.ਐੱਸ. ਨਗਰ।
- ਮਨਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਿਕਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਅਕਾਲਗੜ੍ਹ, ਪਟਿਆਲਾ।
- ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਅਰਾਈ ਮਾਜਰਾ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ।
- ਗੁਰਨੈਬ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਮਘਾਣੀਆਂ, ਮਾਨਸਾ।
- ਪਵਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਫਰੌਰ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ।
- ਪੂਜਾ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਿਕਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਧੁਰਾਲੀ, ਐੱਸ.ਏ.ਐੱਸ. ਨਗਰ।
- ਰੂਬੀ ਖੁੱਲਰ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਿਕਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਲਟੌਰ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ।
- ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਦੁਲਬਾ, ਪਟਿਆਲਾ।
- ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਲੰਗ, ਪਟਿਆਲਾ।
- ਪਾਰਸ ਕੁਮਾਰ ਖੁੱਲਰ, ਸੀ.ਐਚ.ਟੀ., ਸਰਕਾਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਗੱਟੀ ਰਹੀਮੇਂ ਕੇ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।
- ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਗਣਿਤ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਲੂੰਬੜੀਵਾਲਾ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।
- ਦੇਵੀ ਦਿਆਲ, ਗਣਿਤ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ, ਬੇਨੜਾ, ਸੰਗਰੂਰ।
- ਜੱਜ ਰਾਮ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਕਾਲ ਬੰਜਾਰਾ, ਸੰਗਰੂਰ।
- ਸੁਧੀਰ ਕੁਮਾਰ, ਹੈਡ ਟੀਚਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਕਾਨਗੜ੍ਹ ਭੂਤਨਾ, ਪਟਿਆਲਾ।
- ਗਗਨਦੀਪ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਮਾਖਾ, ਮਾਨਸਾ।

ਸੋਧਕ

- ਗੁਰਵੀਰ ਕੌਰ, ਵਿਸ਼ਾ ਮਾਹਿਰ, ਐਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ., ਪੰਜਾਬ।
- ਰਮਕੀਤ ਕੌਰ, ਵਿਸ਼ਾ ਮਾਹਿਰ, ਐਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ., ਪੰਜਾਬ।
- ਨਿਰਮਲ ਕੌਰ, ਏ.ਐਸ.ਪੀ.ਡੀ., ਡੀ.ਜੀ.ਐਸ.ਈ. ਦਫਤਰ, ਪੰਜਾਬ।
- ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਚੂਹੜੀ ਵਾਲਾ ਧੰਨਾ, ਫਾਜਿਲਕਾ।
- ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗਣਿਤ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਬਡਾਲੀ ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ।
- ਰਾਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ 'ਦੀਪਕ', ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ (ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ), ਐੱਸ.ਏ.ਐੱਸ. ਨਗਰ।
- ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ, ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ (ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ), ਐੱਸ.ਏ.ਐੱਸ. ਨਗਰ।
- ਜਤਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਗਣਿਤ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਗਿਆਨਾ ਰਾਮਾ ਮੰਡੀ, ਬਠਿੰਡਾ।
- ਅਰੁਣ ਕੁਮਾਰ ਗਰਗ, ਗਣਿਤ ਅਧਿਆਪਕ, ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਬੁਢਲਾਡਾ, ਮਾਨਸਾ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਸੂਚੀ

1.	ਸੰਖਿਆਵਾਂ	1
2.	ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਉੱਪਰ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ	33
3.	ਭਿੰਨਾਤਮਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ	78
4.	ਧਨ (ਕਰੰਸੀ)	90
5.	ਮਾਪ	110
6.	ਸਮਾਂ	141
7.	ਆਕ੍ਰਿਤੀਆਂ	163
8.	ਪਰਿਮਾਪ ਅਤੇ ਖੇਤਰਫ਼ਲ	175
9.	ਅੰਕੜਾ ਵਿਗਿਆਨ	189
10.	ਨਮੂਨੇ	208

ਆਪਣੀ
ਫੋਟੋ ਲਗਾਓ

ਨਾਂ ....

ਰੋਲ ਨੰ ....

ਸਕੂਲ ਦਾ ਨਾਂ...

ਸੰਖਿਆਵਾਂ

ਉਦੇਸ਼ :
1. 10000 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਲਿਖਣਾ, ਅਤੇ ਸਮਝਣਾ ਸਿਖਾਉਣਾ।
2. ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਵੰਡ, ਬੈਂਕਿੰਗ, ਖਰੀਦ-ਵੇਚ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
3. 10000 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
4. ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਗੇਤਰ-ਪਿਛੇਤਰ, ਵੱਧਦੇ-ਘੱਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।
5. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਪੰਜ ਅਕਾਂ ਤੱਕ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਬਣਾਉਣਾ।
6. ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੋਮਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

ਇਹਨਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ / ਦੁਹਰਾਈ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪਿਛਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂਗੇ।

ਦੁਹਰਾਈ

1.1 ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ

ਪਿਛਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 1000 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸਿਖਾਈਆਂ ਸਨ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਿਛਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਕਰਵਾਏਗਾ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ ਸਾਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹੀਨਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ - ਜਨਵਰੀ, ਸਰ ਜੀ।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਨੂੰ) ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਪ੍ਰਭਜੋਤ - 31

ਅਧਿਆਪਕ - ਇਸ ਨੂੰ ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਬੋਲੋ।

ਪ੍ਰਭਜੋਤ - ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ ਤੇ 31 ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲਦੀ ਹੈ 'ਇਕੱਤੀ'।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਨਵਨੀਤ ਨੂੰ) ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਨਵਨੀਤ - ਜੀ, 365 (ਤਿੰਨ ਸੌ ਪੈਂਹਠ)

ਅਧਿਆਪਕ - ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਹੇਗਾ।

(ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖਦੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।)

ਅਧਿਆਪਕ - ਕ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਇੱਕ ਮੈਚ ਵਿੱਚ ਹਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਨੇ 127 ਦੌੜਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਇਸਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਕੌਣ ਦੱਸੇਗਾ ?

ਅਮਨ - ਸਰ, ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮਾਨ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਹਾਂ।

ਅਮਨ ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ ਤੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ –

ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ
1	2	7

$1 \times 100 + 2 \times 10 + 7 \times 1$

$100 + 20 + 7 = 127$

ਅਧਿਆਪਕ - ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ 'ਤੇ ਕਰੋ।

1. ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 598 (b) 608 (c) 328 (d) 999

2. ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) ਦੋ ਸੌ ਅਠੱਤਰ (b) ਸੱਤ ਸੌ ਦਸ

(c) ਚਾਰ ਸੌ ਛੇ (d) ਅੱਠ ਸੌ ਛਿਆਸੀ

3. ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 298 (b) 183 (c) 709 (d) 840

4. **ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣਤਾਰੇ ਉੱਪਰ ਰੰਗ ਭਰ ਕੇ ਦਿਖਾਓ :**

(a) 803

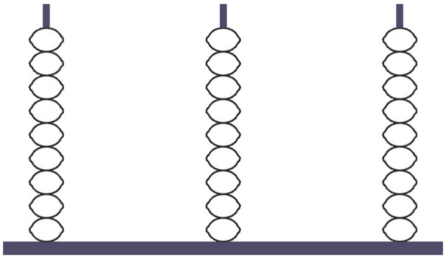

ਸੈਂਕੜਾ ਦਹਾਈ ਇਕਾਈ

(b) 999

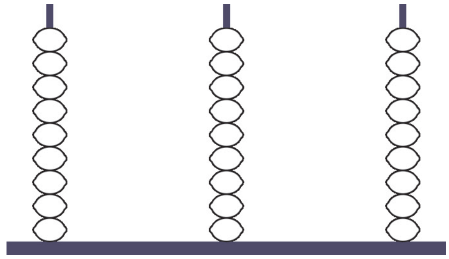

ਸੈਂਕੜਾ ਦਹਾਈ ਇਕਾਈ

5. **ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਬਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ :**

(a) 2, 5, 4 (b) 5, 3, 2 (c) 3, 1, 9 (d) 4, 0, 8

ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ, ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ, ਵੱਧਦੇ ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਘੱਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ ਲਈ ਗਤੀਵਿਧੀ :

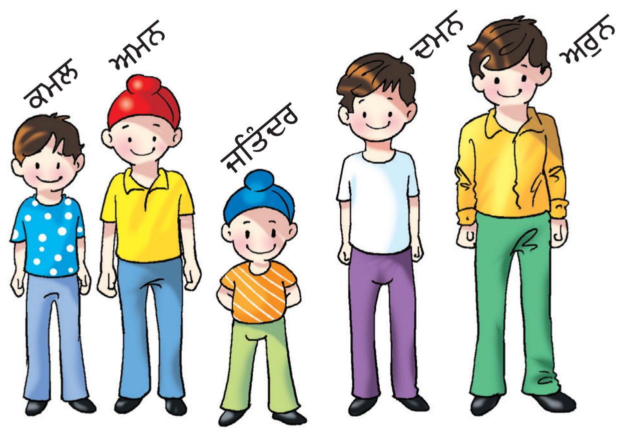

108 110 100 114 125

ਲੰਬਾਈ ਸੈਂਟੀਮੀਟਰਾਂ ਵਿੱਚ

ਅਧਿਆਪਕ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੱਦ ਮਾਪੇਗਾ ਅਤੇ ਬਲੈਕ ਬੋਰਡ ਤੇ ਲਿਖੇਗਾ। ਹੁਣ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛ ਕੇ ਗਤੀਵਿਧੀ ਕਰਵਾਏਗਾ।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਸੰਦੀਪ ਨੂੰ) ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕੱਦ ਕਿਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾ ?

ਸੰਦੀਪ - ਜਤਿੰਦਰ ਦਾ ਜੀ, 100 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਦੀਪੂ ਨੂੰ) ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੱਦ ਕਿਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾ ?

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਕੇਤ - ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਖਿਆ ਕਾਰਡ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ ਵਾਰੋ-ਵਾਰ ਬਦਲ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਲਈ ਕਹੋ ਅਤੇ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਕਰਵਾਓ।

ਦੀਪੂ - ਅਰੁਨ ਦਾ ਜੀ, 125 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਸਵਰਨ ਨੂੰ) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕੱਦ ਵਾਰ ਕਰਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ?

ਸਵਰਨ - (ਸਵਰਨ ਸਭ ਨੂੰ ਕੱਦਵਾਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ)

100 108 110 114 125

ਲੰਬਾਈ ਸੈਂਟੀਮੀਟਰਾਂ ਵਿੱਚ

ਅਧਿਆਪਕ - ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਹੁਣ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੱਦਵਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੱਦ (ਸੈਂ. ਮੀ. ਵਿੱਚ) ਵੱਧਦੇ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਤਿੰਦਰ ਤੋਂ ਅਰੁਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਧਦਾ ਕ੍ਰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰੁਨ ਤੋਂ ਜਤਿੰਦਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਘੱਟਦਾ ਕ੍ਰਮ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੱਦ ਅਰੁਨ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕੱਦ ਜਤਿੰਦਰ ਦਾ ਹੈ।

6. ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਖਾਲੀ ਖਾਨੇ ਭਰੋ :

(i)	(a)	761	762	(ii)	(a)	863	864	(iii)	(a)	387	388	389
	(b)	400			(b)		112		(b)	680		682
	(c)	678			(c)		456		(c)	996		998
	(d)	962			(d)		562		(d)	514		516
	(e)	348			(e)		715		(e)	788		790
	(f)	824			(f)		950		(f)	200		202

7. ਖਾਲੀ ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ >, <, ਜਾਂ = ਚਿੰਨ੍ਹ ਭਰੋ :

(a)	761	>	671	(f)	134		431
(b)	137		106	(g)	768		876

(c)	115	☐	162	(h)	617	☐	617
(d)	492	☐	492	(i)	146	☐	416
(e)	987	☐	989	(j)	768	☐	98

ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਸਵਾਲ ਕਰੋ :

8. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਲਿਖੋ :

(a) 96, 279, 961, 899, 99
(b) 163, 894, 534, 106, 119
(c) 764, 895, 564, 381, 678
(d) 161, 37, 153, 275, 891
(e) 800, 190, 700, 861, 199
(f) 221, 448, 868, 88, 992

9. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਲਿਖੋ :

(a) 99, 638, 125, 369, 581
(b) 163, 894, 534, 106, 119
(c) 764, 895, 564, 381, 678
(d) 161, 37, 153, 275, 891
(e) 800, 190, 700, 861, 199
(f) 221, 448, 686, 88, 992

10. ਵੱਧਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 269, 781, 683, 453, 239
(b) 196, 638, 700, 699, 824
(c) 910, 800, 816, 72, 16
(d) 361, 482, 469, 756, 29
(e) 235, 568, 567, 245, 961

11. ਘੱਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 619, 564, 72, 12, 169
(b) 781, 890, 967, 961, 119
(c) 543, 650, 790, 798, 260
(d) 806, 818, 76, 82, 9
(e) 582, 254, 184, 784, 591

12. ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਲਿਖੋ :

(a) 11, 22, 33, 44, 55, 66, 77, 88
(b) 10, 20, 30, 40, ..., ..., ..., ...
(c) 44, 48, 52, 56, ..., ..., ..., ...
(d) 52, 54, 56, 58, ..., ..., ..., ...
(e) 81, 83, 85, 87, ..., ..., ..., ...

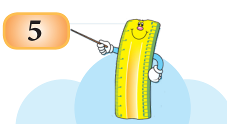

1.2 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ

ਪਿਛਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਾਂਗੇ।

ਆਓ ਇੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ।

(ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ)

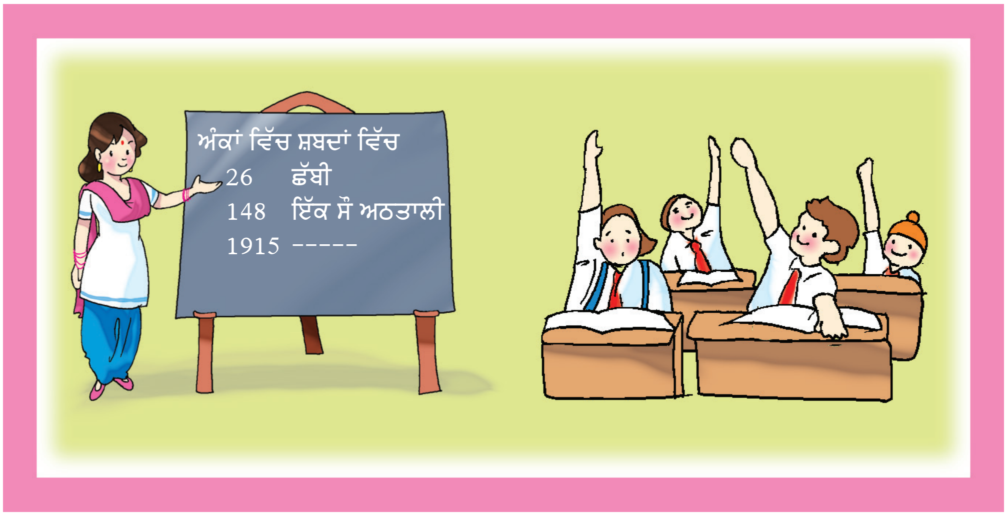

ਅਧਿਆਪਕ - ਤੁਹਾਡਾ ਮਕਾਨ ਨੰਬਰ ਕਿੰਨਾ ਹੈ? ਇਸ ਨੂੰ ਬਲੈਕ-ਬੋਰਡ ਤੇ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੋ।

ਸੰਦੀਪ - ਮੈਡਮ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ 26 (ਛੱਬੀ) ਹੈ।

ਚਰਨ - ਮੈਡਮ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ 148 (ਇੱਕ ਸੌ ਅਠਤਾਲ਼ੀ) ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਸਕੂਟਰ ਜਾਂ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨੰਬਰ ਦੱਸੋ।

ਪਾਰਸ - ਮੈਡਮ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਘਰ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਨੰਬਰ 1915 ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

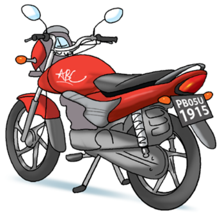

ਅਧਿਆਪਕ - ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੱਚਾ ਇਸ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਬੱਚੇ - ਨਹੀਂ ਮੈਡਮ ਜੀ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ, ਪਿਛਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ 1000 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸੰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕੇ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ 1000 ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ।

ਗਤੀਵਿਧੀ

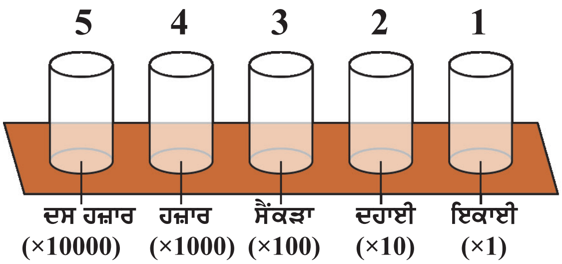

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ, ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 1 ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਹੈ ?

ਰਮਿੰਦਰ - ਇਕਾਈ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 2, 3, 4, 5 ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਹੈ ?

ਹਨੀ - ਦਹਾਈ, ਸੈਂਕੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ, ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਰਮਿੰਦਰ ਨੂੰ, ਤੁਹਾਡੇ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਤਿੰਨ ਅੰਕ ਕੀ ਹਨ ?

ਰਮਿੰਦਰ - 473

ਅਧਿਆਪਕ - ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੰਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਗਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਟੇ ਪਾਉਣੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੰਟੇ ਪੈਣਗੇ।

ਰਮਿੰਦਰ - 3.

ਅਧਿਆਪਕ - ਯਸ਼ਿਕਾ ਨੂੰ, ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 2 ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੰਟੇ ਪਾਉਣੇ ਪੈਣਗੇ।

ਯਸ਼ਿਕਾ - 7.

ਅਧਿਆਪਕ - ਗੁਰਫਤਿਹ ਨੂੰ, ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 3 ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੰਟੇ ਪਾਉਣੇ ਪੈਣਗੇ ?

ਗੁਰਫਤਿਹ - 4.

ਅਧਿਆਪਕ -

ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 1	3×1	=	3
ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 2	7×10	=	70
ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 3	4×100	=	400
		+	473

ਚਾਰ ਸੌ ਤੇਹੱਤਰ

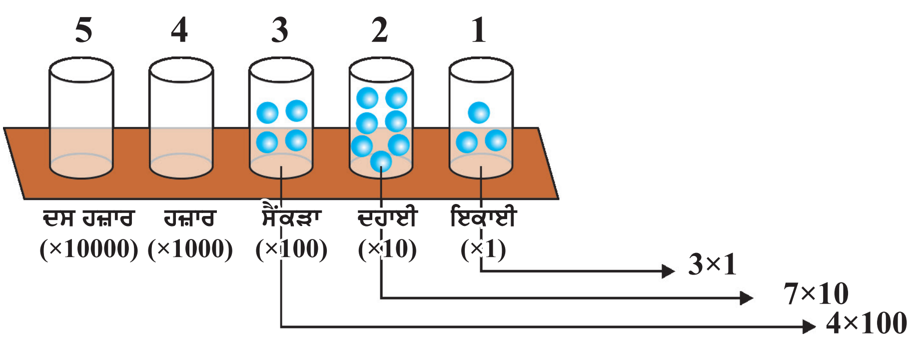

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ, ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਇਕਾਈ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਹਜ਼ਾਰ ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 4 ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 1000 ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

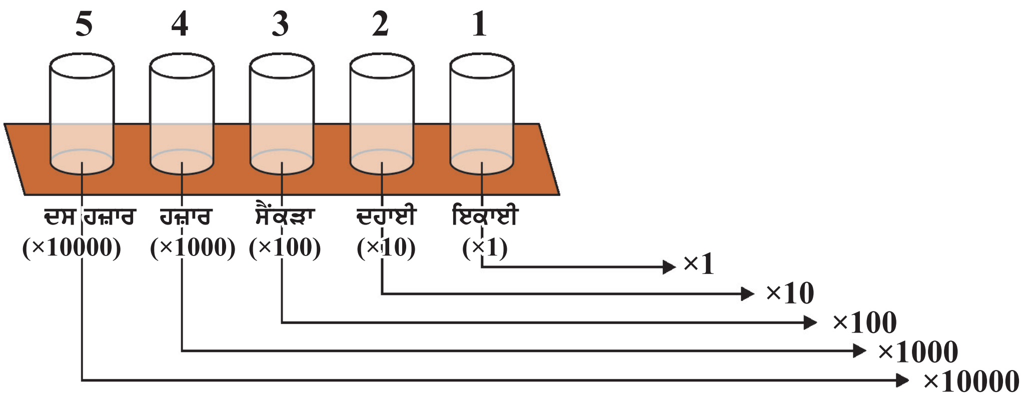

ਅਧਿਆਪਕ - ਹਰਸ਼ਿਤਾ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਚਾਰ ਅੰਕ ਕਾਪੀ ਤੇ ਲਿਖੋ।

(ਹਰਸ਼ਿਤਾ ਨੇ 3256 ਕਾਪੀ ਤੇ ਲਿਖਿਆ)

ਅਧਿਆਪਕ - ਇਹਨਾਂ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਟਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਵਾਂਗੇ। ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 1 ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੰਟੇ ਪਾਵਾਂਗੇ ?

ਹਰਮਨ - 6 ਬੰਟੇ ਪਾਵਾਂਗੇ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 2 ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੰਟੇ ਪਾਵਾਂਗੇ ?

ਯਸ਼ਿਕਾ - 5 ਬੰਟੇ ਪਾਵਾਂਗੇ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 3 ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੰਟੇ ਪਾਵਾਂਗੇ ?

ਹਰਸ਼ਿਤਾ - 2 ਬੰਟੇ ਪਾਵਾਂਗੇ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 4 ਵਿੱਚ।

ਕਮਲ - 3.

ਅਧਿਆਪਕ -

ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 4,	3 × 1000	=	3000
ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 3,	2 × 100	=	200
ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 2,	5 × 10	=	50
ਗਲਾਸ ਨੰਬਰ 1,	6 × 1	=	6
ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੋ ਸੌ ਛਪੰਜਾ			3,256

ਗਤੀਵਿਧੀ

ਪਿਛਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਨੇ 999 ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਗਿਣਤਾਰੇ ਉੱਪਰ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੋਤੀ (ਬੀਡ) ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗਿਣਤਾਰੇ ਉੱਪਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਨੋਟ ਕਰਾਂਗੇ।

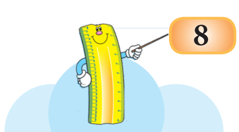

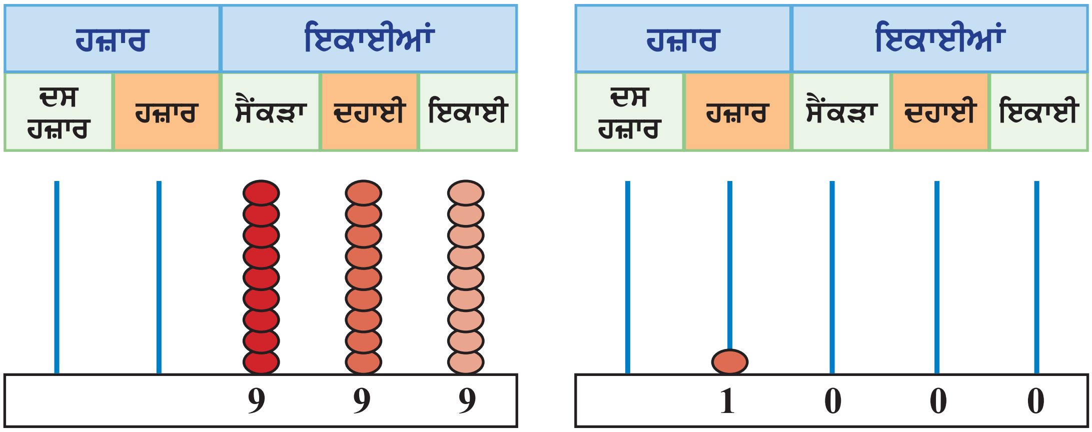

ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਾਂਗੇ।

9	99	999	9999
+1	+1	+1	+1
10			

1 ਅੰਕ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = ...

2 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = ...

3 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = ...

4 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = ...

5 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = ...

1 ਅੰਕ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = ...

2 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = ...

3 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = ...

4 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = ...

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ :

999+1=1000, 1999+1=2000, 2999+1=3000, 3999+1=4000,
4999+1=5000, 5999+1=6000, 6999+1=7000, 7999+1=8000,
8999+1=9000 9999+1=10,000

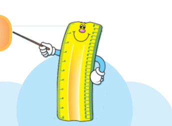

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਉਦਾਹਰਨ 1 : ਕਰੰਸੀ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ₹ 1121 ਅਤੇ ₹ 2314 ਬਣਾਓ।

1121

2314

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਸਿਖਾਏਗਾ।

ਉਦਾਹਰਨ 2 : ਸੰਖਿਆ 3523 ਨੂੰ ਗਿਣਤਾਰੇ ਉੱਪਰ ਦਰਸਾਓ।

ਹੱਲ :

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ

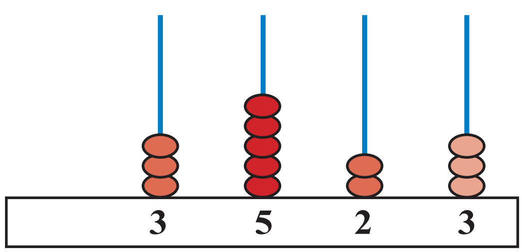

ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਤੇਈ

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਕੇਤ - ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਕਿ 1000 ਰੁ: ਦਾ ਨੋਟ ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤੀ ਕਰੰਸੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 3 : ਸੰਖਿਆ 8685 ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਸਾਰਣੀ ਉੱਪਰ ਦਰਸਾਓ।

ਹੱਲ :

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ
	8	6	8	5

ਉਦਾਹਰਨ 4 : ਸੰਖਿਆਵਾਂ 8456, 9780 ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 8456 — ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਚਾਰ ਸੌ ਛਪੰਜਾ

9780 — ਨੌਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸੱਤ ਸੌ ਅੱਸੀ

ਉਦਾਹਰਨ 5 : ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : (i) ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਅੱਠ ਸੌ ਪੰਜਾਹ

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ
	5	8	5	0

(ii) ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਨੌਂ

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ
	7	0	0	9

ਅਭਿਆਸ 1.1

ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਕਰੋ -

1. ਗਿਣਤਾਰੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਲਿਖੋ :

(a)

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ

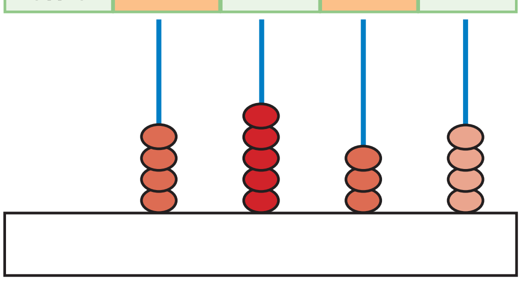

....

(b)

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ

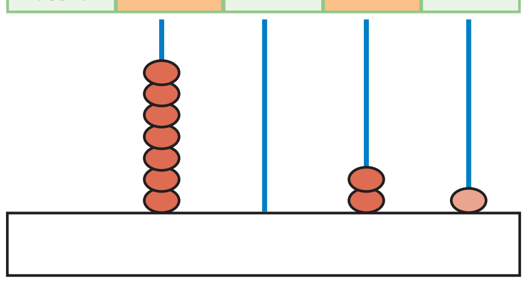

....

(c)

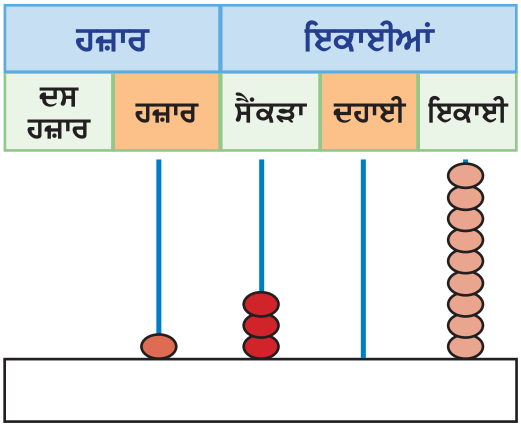

(d)

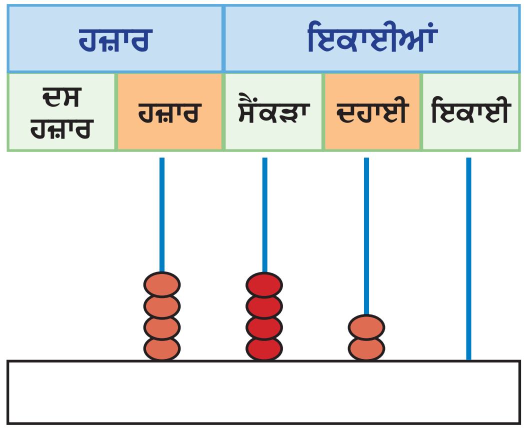

....

2. ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਸਾਰਨੀ ’ਤੇ ਦਰਸਾਓ :

(a) 868 (c) 4123 (e) 2003

(b) 7605 (d) 9856 (f) 728

3. ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 462 (c) 9050 (e) 2018 (g) 6890

(b) 8088 (d) 3006 (f) 5945

4. ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) ਸੱਤ ਸੌ ਪੰਤਾਲੀ

(b) ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਅੱਠ ਸੌ ਪੰਝਤਰ

(c) ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਸਤੱਤਰ

(d) ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਜ

(e) ਨੌਂ ਹਜ਼ਾਰ ਅੱਠ ਸੌ

(f) ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਅੱਸੀ

(g) ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਨੌਂ ਸੌ ਨੜਿਨਵੇਂ

1.3 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ, ਅੰਕਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗੇਤਰ-ਪਿਛੇਤਰ ਜਾਂ ਦੋ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਸੰਖਿਆ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

(ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗੱਲਬਾਤ)

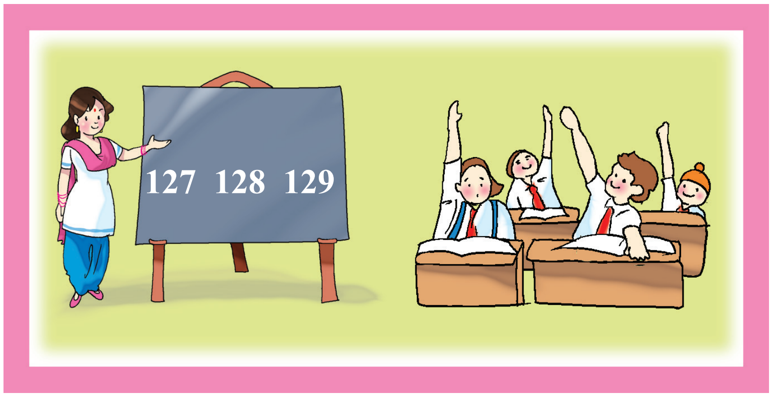

ਅਧਿਆਪਕ - (ਮਹਿੰਦਰ ਨੂੰ) ਆਪਣੀ ਗਣਿਤ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਪੰਨਾ ਨੰ: 128 ਖੋਲ੍ਹੋ।

ਮਹਿੰਦਰ - ਮੈਡਮ ਜੀ, ਮੈਂ ਪੰਨਾ ਨੰ: 128 (ਇੱਕ ਸੌ ਅਠਾਈ) ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਪੰਨਾ ਨੰ: 128 ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪੰਨਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?

ਮਹਿੰਦਰ - ਮੈਡਮ ਜੀ, 129 (ਇੱਕ ਸੌ ਉਨੱਤੀ)।

ਅਧਿਆਪਕ - ਪੰਨਾ ਨੰ: 128 ਤੋਂ ਪਿਛਲਾ ਪੰਨਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?

ਮਹਿੰਦਰ - ਮੈਡਮ ਜੀ, 127 (ਇੱਕ ਸੌ ਸਤਾਈ)।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਤਲਵਿੰਦਰ ਨੂੰ) ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ 1257 (ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਦੋ ਸੌ ਸਤਵੰਜਾ) ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?

ਤਲਵਿੰਦਰ - ਮੈਡਮ ਜੀ, 1258 (ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਦੋ ਸੌ ਅਠਵੰਜਾ)

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ 1999 (ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਨੌਂ ਸੌ ਨੜਿਨਵੇਂ) ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 2001 (ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਇੱਕ) ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?

ਕੁੱਝ ਬੱਚੇ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਪਾਉਣਗੇ। ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਆਪਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਾਂਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧੀ ਗਿਣਤੀ, ਪੁੱਠੀ ਗਿਣਤੀ, ਅਗੇਤਰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਪਿਛੇਤਰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ, ਕੁੱਝ ਖਾਸ ਅੰਤਰਾਲ ਨਾਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖਣਾ, ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਸੰਖਿਆ ਲਿਖਣਾ ਆਦਿ।

ਉਦਾਹਰਨ 1 : ਸੰਖਿਆ 2128 ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੰਜ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 2128 ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੰਜ ਸੰਖਿਆਵਾਂ :–

2129, 2130, 2131, 2132, 2133

ਉਦਾਹਰਨ 2 : ਸੰਖਿਆ 1004 ਤੋਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੰਜ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 1004 ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੰਜ ਸੰਖਿਆਵਾਂ :–

1003, 1002, 1001, 1000, 999

ਉਦਾਹਰਨ 3 : 2200 ਦੀ ਅਗੇਤਰ ਅਤੇ ਪਿਛੇਤਰ ਸੰਖਿਆ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 2200 ਦੀ ਅਗੇਤਰ ਸੰਖਿਆ = 2200

$$\begin{array}{r} 2200 \\ +\ 1 \\ \hline 2201 \\ \hline \end{array}$$

2200 ਦੀ ਪਿਛੇਤਰ ਸੰਖਿਆ = 2200

$$\begin{array}{r} 2200 \\ -\ 1 \\ \hline 2199 \\ \hline \end{array}$$

ਅਭਿਆਸ 1.2

1. ਦਿੱਤੀ ਸੰਖਿਆ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਅਗਲੀਆਂ ਪੰਜ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ :

(a) 2128	(c) 2832	(e) 7998
(b) 996	(d) 5989	(f) 4007

2. ਦਿੱਤੀ ਸੰਖਿਆ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੰਜ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ :

(a) 1004	(c) 9183	(e) 8303
(b) 624	(d) 7026	(f) 6485

3. ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ :

(a) ....,	2200,	....
(b) ....,	7853,	....
(c) ....,	1319,	....
(d) 2589,	...............,	2591
(e) ....,	2401,	....
(f) 7999,	...............,	8001

4. ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਕਰੋ :

(a) 723, 733, 743, ..., ..., ..., ...

(b) 1510, 1520, 1530, ..., ..., ..., ...

(c) 2545, 2560, 2575, ..., ..., ..., ...

(d) 4690, 4670, 4650, ..., ..., ..., ...

(e) 8150, 8200, 8250, ..., ..., ..., ...

(f) 6325, 6425, 6525, ..., ..., ..., ...

(g) 3008, 3018, 3028, ..., ..., ..., ...

(h) 9000, 8000, 7000, ..., ..., ..., ...

5. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗੇਤਰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ :

(a) 999 (c) 2018 (e) 4678 (g) 7909

(b) 7000 (d) 2899 (f) 4000 (h) 5629

6. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਛੇਤਰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ :

(a) 9878 (c) 4856 (e) 3999 (g) 5000

(b) 5555 (d) 7890 (f) 2018 (h) 6910

1.4 ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ

ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਗ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂਗੇ। ਆਓ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝੀਏ।

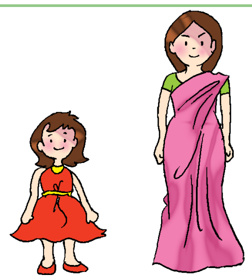

ਇਹ ਪ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਰੇਨੂੰ ਹੈ।

ਰੇਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਪ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਖੁਆ ਰਹੀ ਹੈ।

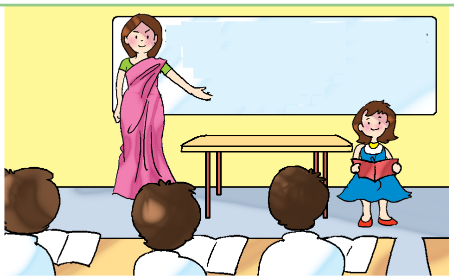

ਰੇਨੂੰ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਪ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੀ ਹੈ।

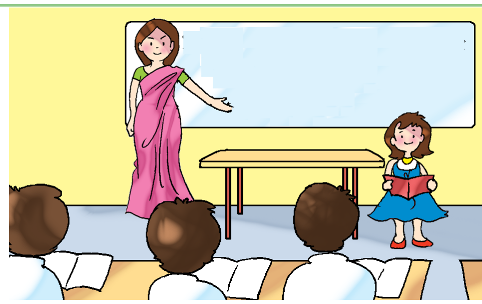

ਘਰ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਰੇਨੂੰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਆ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਥਾਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰੋਲ (ਭੂਮਿਕਾ) ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੇਨੂੰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਆ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਬੇਟੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ। ਸਥਾਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਲ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ ਜਦਕਿ ਉਹ ਰੇਨੂੰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਆ ਹੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ (ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ) ਉਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ

23	32
ਚਿੱਤਰ A	ਚਿੱਤਰ B

ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਬਦਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਚਿੱਤਰ A ਵਿੱਚ 2 ਅੰਕ ਦਹਾਈ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ 3 ਅੰਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ।

ਦੋ ਦਹਾਈਆਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਇਕਾਈਆਂ

$(2 \times 10) + (3 \times 1) = 20 + 3 = 23$

ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ B ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਬਦਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਿੰਨ ਦਹਾਈਆਂ ਅਤੇ ਦੋ ਇਕਾਈਆਂ

$(3 \times 10) + (2 \times 1) = 30 + 2 = 32$

ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਬਦਲੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਤਾਂ ਉਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.4. 1 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਲਿਖਣਾ

ਉਦਾਹਰਨ 1 : ਸੰਖਿਆ 2879 ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਅੰਕ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ :

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ

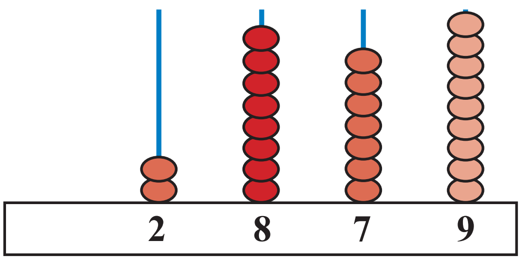

- ਉੱਪਰ ਗਿਣਤਾਰੇ ਵਿੱਚ 9 ਇਕਾਈ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ 9 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $9 \times 1 = 9$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 9 ਹੈ।
- ਗਿਣਤਾਰੇ ਵਿੱਚ 7 ਦਹਾਈ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ ਇਸ ਲਈ 7 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $7 \times 10 = 70$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 7 ਹੈ।
- ਗਿਣਤਾਰੇ ਵਿੱਚ 8 ਸੈਂਕੜੇ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ ਇਸ ਲਈ 8 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $8 \times 100 = 800$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 8 ਹੈ।
- ਗਿਣਤਾਰੇ ਵਿੱਚ 2 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ ਇਸ ਲਈ 2 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $2 \times 1000 = 2000$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 2 ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 2 : ਸੰਖਿਆ 5627 ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਅੰਕ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਲਿਖੋ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 5627 ਵਿੱਚ 7 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $7 \times 1 = 7$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 7 ਹੈ।

2 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $2 \times 10 = 20$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 2 ਹੈ।

6 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $6 \times 100 = 600$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 6 ਹੈ।

5 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $5 \times 1000 = 5000$ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ 5 ਹੈ।

* ਕਿਸੇ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ 0 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ 0 ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੋਵੇ।

ਉਦਾਹਰਨ 3 : 6879 ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 9 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $9 \times 1 = 9$

7 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $7 \times 10 = 70$

8 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $8 \times 100 = 800$

6 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $6 \times 1000 = 6000$

ਉਦਾਹਰਨ 4 : 5020 ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 0 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $0 \times 1 = 0$

2 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $2 \times 10 = 20$

0 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $0 \times 100 = 0$

5 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ $5 \times 1000 = 5000$

1.5 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ

ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਪਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਉਦਾਹਰਨ 1 : 2356 ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 2356 ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ
	2	3	5	6

6 → $6 \times 1 = 6$

5 → $5 \times 10 = 50$

3 → $3 \times 100 = 300$

2 → $2 \times 1000 = 2000$

ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ :– $2356 = 2000 + 300 + 50 + 6$

ਉਦਾਹਰਨ 2 : 7083 ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 7083 ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ

ਹਜ਼ਾਰ		ਇਕਾਈਆਂ		
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜਾ	ਦਹਾਈ	ਇਕਾਈ
	7	**0**	**8**	**3**

$3 \times 1 = 3$

$8 \times 10 = 80$

$0 \times 100 = 0$

$7 \times 1000 = 7000$

ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ :– $7083 = 7000 + 80 + 3$

ਉਦਾਹਰਨ 3 : ਸੰਖਿਆ 8308 ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : 8308 ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ $= 8000 + 300 + 8$

ਉਦਾਹਰਨ 4 : ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸੰਖਿਆ ਬਣਾਓ।

(a) $7000 + 800 + 90 + 6$

(b) $6000 + 60 + 8$

ਹੱਲ : (a) $7000 + 800 + 90 + 6 = 7896$

(b) $6000 + 60 + 8 = 6068$

ਅਭਿਆਸ 1.3

1. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਅੰਕ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਲਿਖੋ :

(a) $3\underline{2}6$ (c) $8\underline{0}88$ (e) $4\underline{7}16$

(b) $5\underline{4}58$ (d) $900\underline{8}$ (f) $\underline{6}318$

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਅੰਕ ਦਾ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਲਿਖੋ :

(a) $45\underline{6}7$ (c) $6\underline{4}23$ (e) $8\underline{3}08$

(b) $308\underline{0}$ (d) $\underline{5}221$

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 2134 (c) 9160 (e) 5948

(b) 856 (d) 7823 (f) 6002

1.6 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ

ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋ ਵੱਧ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਾਂਗੇ।

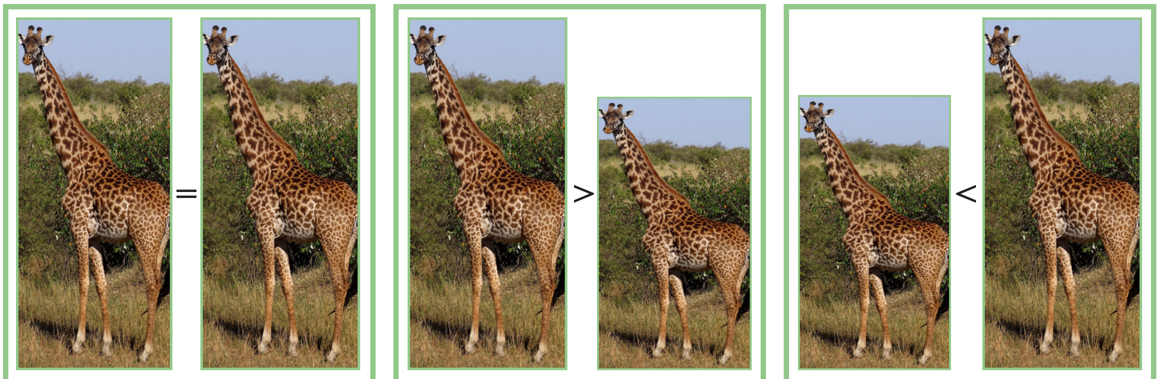

ਬਰਾਬਰ (=) ਵੱਡਾ (>) ਛੋਟਾ (<)

ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੁਲਨਾ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਤੁਲਨਾ ਦੇ ਨਿਯਮ - 1. ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਅੰਕ, ਦੂਸਰੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੀ ਸੰਖਿਆ ਘੱਟ ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੀ ਸੰਖਿਆ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਦਾਹਰਨ : 82 < 123

3198 > 365

999 < 9999

ਤੁਲਨਾ ਦੇ ਨਿਯਮ - 2. ਜੇਕਰ ਦੋਹਾਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅੰਕ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਾਲੀ ਸੰਖਿਆ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਵਾਲੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਾਂਗੇ।

ਉਦਾਹਰਨ : 4823 > 3783

9328 < 9536

8048 > 8038

2345 < 2348

ਉਦਾਹਰਨ 1 : ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਲਿਖੋ।

7814, 9036, 2940, 9345

ਹੱਲ : ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = 9345

ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = 2940

ਉਦਾਹਰਨ 2 : ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

8387, 283, 5983, 6004

ਹੱਲ : $283 < 5983 < 6004 < 8387$

ਉਦਾਹਰਨ 3 : ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

5555, 5500, 5005, 5050

ਹੱਲ : $5555 > 5500 > 5050 > 5005$

ਉਦਾਹਰਨ 4 : ਅੰਕਾਂ 2, 3, 5 ਅਤੇ 7 ਤੋਂ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = 7532

ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = 2357

ਉਦਾਹਰਨ 5 : ਅੰਕਾਂ 1, 0, 4 ਅਤੇ 6 ਨਾਲ ਬਣੀ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਲਿਖੋ।

ਹੱਲ : ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = 6410

ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = 1046

ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ

ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੰਕ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਸੰਖਿਆ ਵੱਡੀ ਉਹ ਅਖਵਾਏ।
ਅੰਕ ਜੇ ਹੋਣ ਬਰਾਬਰ, ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਏ।
ਖੱਬਿਓਂ ਮੁੱਲ ਸਥਾਨਕ ਵੱਡਾ ਜਿਸਦਾ, ਸੰਖਿਆ ਉਹ ਹੈ ਵੱਡੀ
ਖੱਬਿਓਂ ਜੇਕਰ ਹੋਣ ਬਰਾਬਰ, ਸੱਜੇ ਤੋਰੋ ਗੱਡੀ।

ਅਭਿਆਸ 1.4

1. ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ >, < ਜਾਂ = ਭਰੋ (> ਵੱਡਾ, < ਛੋਟਾ, = ਬਰਾਬਰ)

(a)	872	☐	1872	(b)	9876	☐	6789
(c)	2916	☐	2961	(d)	4234	☐	4234
(e)	3503	☐	3350	(f)	6004	☐	6040
(g)	5888	☐	8885	(h)	8751	☐	7851

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਪਛਾਣੋ ਅਤੇ ਲਿਖੋ :

(a) 872, 278, 827, 728
(b) 6060, 6006, 6600, 6660
(c) 5831, 1358, 3185, 8135
(d) 4743, 7434, 4473, 4437
(e) 872, 3827, 5183, 3172

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਪਛਾਣੋ ਅਤੇ ਲਿਖੋ :

(a) 964, 772, 838, 946
(b) 8118, 8108, 8810, 1818
(c) 3234, 2343, 2334, 3342
(d) 927, 3972, 9327, 4638
(e) 4348, 4483, 4834, 3448

4. ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 906, 609, 960, 69
(b) 3749, 9473, 4973, 6147
(c) 6398, 3689, 4561, 6514
(d) 3618, 7225, 2752, 3643
(e) 2836, 8236, 4853, 5834

5. ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ :

(a) 784, 884, 448, 874
(b) 6172, 7162, 6721, 7612
(c) 7228, 8272, 8722, 8227
(d) 9063, 3083, 4835, 6093
(e) 8326, 8623, 2836, 2863

6. ਅੰਕਾਂ 5, 7, 3 ਅਤੇ 8 ਤੋਂ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਬਣਾਓ।

7. ਅੰਕਾਂ 2, 3, 0 ਅਤੇ 9 ਤੋਂ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਬਣਾਓ।

ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ

ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਅੰਕ ਹੈ 'ਇੱਕ'
ਇੱਕ ਦੇ ਹੀ ਗੁਣ ਗਾਓ।
ਸੰਖਿਆ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਲਿਖਣ ਲਈ
'ਇੱਕ' ਨਾਲ ਸਿਫਰਾਂ ਲਾਓ।
ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅੰਕ ਹੈ 'ਨੌਂ',
'ਨੌਂ' ਦੇ ਹੀ ਗੁਣ ਗਾਓ।
ਸੰਖਿਆ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲਿਖਣ ਲਈ
ਸਾਰੇ 'ਨੌਂ' ਹੀ ਪਾਓ।

1.7 ਰੋਮਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ (Roman Numerals)

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘੜੀ ਵਿਖਾਓ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੋਮਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਣ, ਇਹਨਾਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੋਮਨ ਅੰਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ।

ਰੋਮਨ ਅੰਕਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਮੂਲ ਸੱਤ (7) ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

I	V	X	L	C	D	M
1	2	10	50	100	500	1000

ਰੋਮਨ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਸੱਤ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਭਿੰਨ,
ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਸਭ ਇਹੀ ਬਣਾਉਂਦੇ,
V, L, D ਦੁਹਰਾਏ ਨਾ ਜਾਵਣ, ਜੁੜਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾ ਕਦੇ ਘਟਾਵਣ,
ਤਿੰਨ ਵਾਰ I, X, C ਆਉਂਦੇ, ਸੰਖਿਆ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੇ ਵਧਾਉਂਦੇ,
ਵੱਡੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਸੱਜੇ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ, ਆਉਣ ਜੇ ਖੱਬੇ ਇਹ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ,
ਸੱਜੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਇਹ ਜੁੜ ਸਕਦੇ, ਖੱਬੇ ਬਸ ਇੱਕ ਵਾਰ ਘਟਾਉਂਦੇ।

ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆ	ਰੋਮਨ ਅੰਕ	ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆ	ਰੋਮਨ ਅੰਕ	ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆ	ਰੋਮਨ ਅੰਕ	ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆ	ਰੋਮਨ ਅੰਕ
1	I	11	XI	21	XXI	31	XXXI
2	II	12	XII	22	XXII	32	XXXII
3	III	13	XIII	23	XXIII	33	XXXIII
4	IV	14	XIV	24	XXIV	34	XXXIV
5	V	15	XV	25	XXV	35	XXXV
6	VI	16	XVI	26	XXVI	36	XXXVI
7	VII	17	XVII	27	XXVII	37	XXXVII
8	VIII	18	XVIII	28	XXVIII	38	XXXVIII
9	IX	19	XIX	29	XXIX	39	XXXIX
10	X	20	XX	30	XXX		

ਯਾਦ ਰੱਖੋ :

- ਰੋਮਨ ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਫ਼ਰ (0) ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
- ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਖਿਆ ਅੰਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਵਾਰ ਉਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

  III = 3

  XXX = 30
- ਚਿੰਨ੍ਹ V ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਜੇਕਰ ਵੱਡੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਡੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

  VI = 5 + 1 = 6

  XI = 10 + 1 = 11

  XV = 10 + 5 = 15

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਕੇਤ - ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕ ਕੇਵਲ I, V, X ਤਿੰਨ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਵੇਗਾ।

- ਜੇਕਰ ਵੱਡੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਡੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਿੱਚੋਂ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

IV = 5 – 1 = 4

IX = 10 – 1 = 9

- ਦਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਦਸ-ਦਸ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਬਣਦੇ ਹਨ।

12 = XII

22 = XXII

39 = XXXIX

ਉਦਾਹਰਨ 1 : ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਰੋਮਨ ਅੰਕ ਲਿਖੋ।

2		II
17		XVII
23		XXIII
37		XXXVII

ਉਦਾਹਰਨ 2 : ਰੋਮਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ।

III		3
V		5
XXI		21
XXXVIII		38

ਅਭਿਆਸ 1.5

1. ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਰੋਮਨ ਅੰਕ ਲਿਖੋ :

(a) 9 .... (b) 12 ....

(c) 29 .... (d) 35 ....

(e) 39 ....

2. ਰੋਮਨ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖੋ :

(a) VIII .... (b) XV ....

(c) IX .... (d) XXIV ....

(e) XXXVIII ....

3. ਮਿਲਾਨ ਕਰੋ :

5 → V	XXIV
9	V
18	XXXIX
24	XXXIII
33	IX
39	XVIII

1.8 ਲਗਭਗ ਨੇੜੇ ਦੀ ਸੰਖਿਆ (ਨਿਕਟੀਕਰਨ)

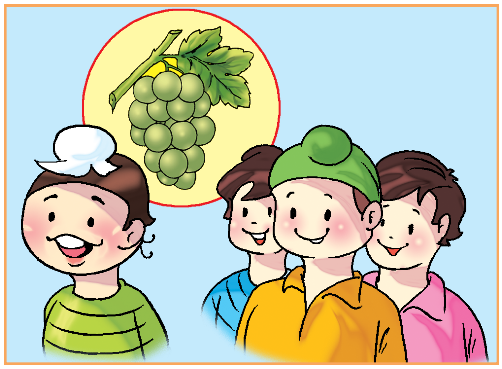

ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਮੀਤ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਦੋਵੇਂ ਦੋਸਤ ਆਪਣੇ ਬਸਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਘਰੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਫਲ਼ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਸੁਰਜੀਤ ਨੂੰ) ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹੋ ?

ਸੁਰਜੀਤ - ਮੈਡਮ ਜੀ, ਅੰਗੂਰ।

ਅਧਿਆਪਕ - (ਗੁਰਮੀਤ ਨੂੰ) ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹੋ ?

ਗੁਰਮੀਤ - ਮੈਡਮ ਜੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਅੰਗੂਰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਅੱਛਾ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ-ਕਿੰਨੇ ਅੰਗੂਰ ਖਾਧੇ ?

ਸੁਰਜੀਤ - ਮੈਡਮ ਜੀ, ਮੈਂ ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਅੰਦਾਜ਼ਨ 20 ਕੁ ਅੰਗੂਰ ਖਾਧੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਤੇ ਗੁਰਮੀਤ ਤੁਸੀਂ ?

ਗੁਰਮੀਤ - ਮੈਂ ਤਾਂ ਲਗਭਗ 30 ਕੁ ਖਾਧੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਪੂਰੀ ਸੰਖਿਆ, ਕੀਮਤ, ਭਾਰ ਜਾਂ ਲਾਗਤ ਆਦਿ ਨਾ ਦੱਸ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਮਾਪ-ਤੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਠੀਕ ਦੇ ਲਗਭਗ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਖਿਆ ਦਾ ਵੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਨੂੰ ਨਿਕਟੀਕਰਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਸੰਖਿਆ ਦਾ ਨਿਕਟੀਕਰਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ –

ਉਦਾਹਰਨ 1 : ਸੰਖਿਆ 27 ਦਾ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ ਕਰੋ।

ਹੱਲ : ਸੰਖਿਆ 27, 20 ਅਤੇ 30 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਖਿਆ 20 ਨਾਲੋਂ 30 ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ 30 ਹੋਵੇਗਾ।

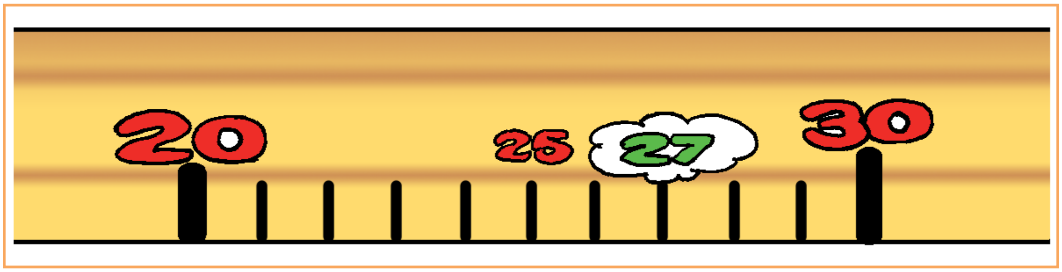

ਉਦਾਹਰਨ 2 : ਸੰਖਿਆ 86 ਦਾ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ ਕਰੋ।

ਹੱਲ : ਸੰਖਿਆ 86, 80 ਅਤੇ 90 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਖਿਆ 80 ਨਾਲੋਂ 90 ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ 90 ਹੋਵੇਗਾ।

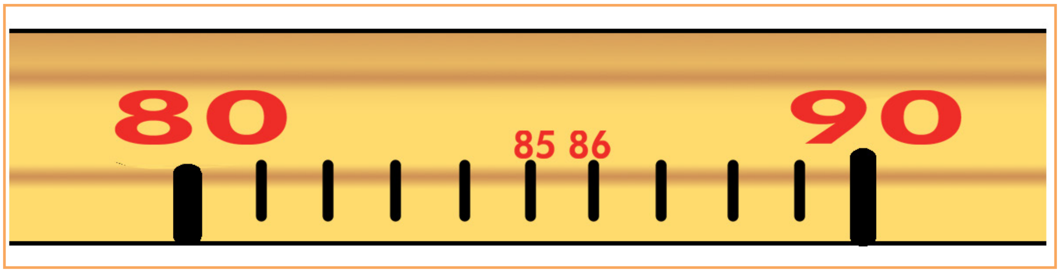

ਉਦਾਹਰਨ 3 : ਸੰਖਿਆ 527 ਦਾ ਨੇੜਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ ਕਰੋ।

ਹੱਲ : ਸੰਖਿਆ 527, 500 ਅਤੇ 600 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਖਿਆ 600 ਨਾਲੋਂ 500 ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨੇੜਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ 500 ਹੋਵੇਗਾ।

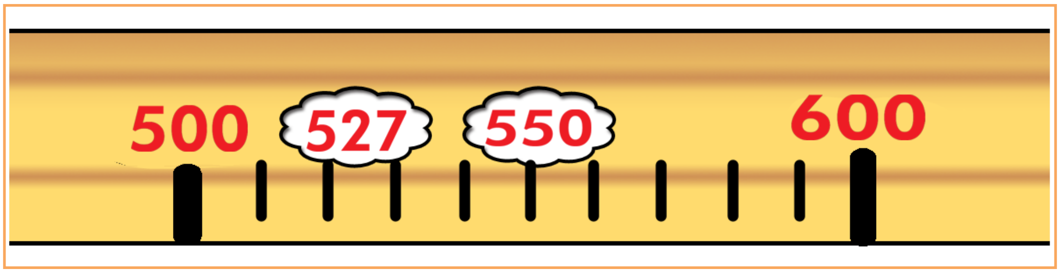

ਨਿਕਟੀਕਰਨ

ਜੇਕਰ ਨਿਕਟ ਦਹਾਈ ਕਰਨੀ, ਪਿੱਛੇ ਸਿਫਰ ਲਗਾਓ।
ਪੰਜ ਤੋਂ ਨੌਂ ਇਕਾਈ ਦੇ ਲਈ, ਦਹਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਧਾਓ।
ਜੇਕਰ ਨਿਕਟ ਸੈਂਕੜਾ ਕਰਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਦੋ ਸਿਫਰਾਂ ਲਗਾਓ।
ਪੰਜ ਤੋਂ ਨੌਂ ਦਹਾਈ ਦੇ ਲਈ, ਸੈਂਕੜੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਧਾਓ।

ਅਭਿਆਸ 1.6

1. **ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ ਕਰੋ :**

   (a) 12 (b) 35 (c) 98
   (d) 185 (e) 342 (f) 847

2. **ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨੇੜਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਵਿੱਚ ਨਿਕਟੀਕਰਨ ਕਰੋ :**

   (a) 121 (b) 249 (c) 389
   (d) 210 (e) 897 (f) 850

3. **ਠੀਕ-ਗਲਤ ਲਿਖੋ :**

   (a) 29 ਦੀ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ 20 ਹੈ।
   (b) 870 ਦਾ ਨੇੜਲਾ ਸੈਂਕੜਾ 900 ਹੈ।
   (c) 56 ਦੀ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ 50 ਹੈ।
   (d) 789 ਦੀ ਨੇੜਲੀ ਦਹਾਈ 780 ਹੈ।
   (e) 951 ਦਾ ਨੇੜਲਾ ਸੈਂਕੜਾ 1000 ਹੈ।

ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (MCQ)

1. **2000 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਖਿਆ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ?**

   (a) 2001 (b) 1999 (c) 2002 (d) 1001

2. **ਕਿਹੜੀ ਸੰਖਿਆ ਹੈ ਜੋ 9999 ਤੋਂ 1 ਵੱਧ ਹੈ ?**

   (a) 9998 (b) 10000 (c) 8999 (d) 1000

3. **ਰੋਮਨ ਅੰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ 39 ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।**

   (a) XXXV (b) IXXX (c) XXIX (d) XXXIX

4. **4 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ 10000 ਨਾਲੋਂ ਕਿੰਨੀ ਘੱਟ ਹੈ ?**

   (a) 2 (b) 1 (c) 10 (d) 100

5. **999 ਵਿੱਚ ਕੀ ਜੋੜੀਏ ਕਿ ਇਹ 4 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਬਣ ਜਾਵੇ ?**

(a) 10 (b) 1 (c) 3 (d) 4

6. **4 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?**

(a) 1000 (b) 10000 (c) 9000 (d) 9999

7. **7986 ਵਿੱਚ 8 ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਹੈ ?**

(a) 8 (b) 80 (c) 800 (d) 8000

8. **7691 ਵਿੱਚ 6 ਦਾ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਹੈ ?**

(a) 600 (b) 6 (c) 60 (d) 6000

9. **6, 7, 0, 8 ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਹੈ ?**

(a) 7608 (b) 6708 (c) 8706 (d) 8760

10. **ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਰੋਮਨ ਸੰਖਿਆ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ?**

(a) XVI (b) XIV (c) VXI (d) XX

11. **ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਸੰਖਿਆ ਨੌਂ ਹਜ਼ਾਰ ਨੌਂ ਸੌ ਨੜਿਨਵੇਂ ਹੈ ?**

(a) 9099 (b) 9909 (c) 9999 (d) 9090

12. **4000 + 300 + 90 + 9 = ?**

(a) 4039 (b) 4399 (c) 4990 (d) 4390

13. **3 ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ?**

(a) 100 (b) 999 (c) 888 (d) 111

14. **9998 ਅਤੇ 10000 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਹੜੀ ਸੰਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ ?**

(a) 9999 (b) 9997 (c) 8999 (d) 9989

ਅਸੀਂ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ :

- 10000 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਸਮਝਣਾ।
- ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਖਰੀਦ-ਵੇਚ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ।
- ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨਿਕਟੀਕਰਨ, ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅੰਕਿਤ ਮੁੱਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ।
- ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਗੇਤਰ-ਪਿਛੇਤਰ, ਵੱਧਦੇ-ਘੱਟਦੇ ਕ੍ਰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ।
- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪੰਜ ਅੰਕਾਂ ਤੱਕ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਬਣਾਉਣਾ।
- ਹਿੰਦੂ ਅਰੇਬਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰੋਮਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ।
- ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ।

ਉੱਤਰਮਾਲਾ

ਦੁਹਰਾਈ

1. (a) ਪੰਜ ਸੌ ਅਠਾਨਵੇਂ (b) ਛੇ ਸੌ ਅੱਠ (c) ਤਿੰਨ ਸੌ ਅਠਾਈ (d) ਨੌਂ ਸੌ ਨੜਿਨਵੇਂ

2. (a) 278 (b) 710 (c) 406 (d) 886

3. (a) 200+90+8 (b) 100+80+3 (c) 700+9 (d) 800+40

4. (ਗਿਣਤਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ)

5. (a) 542, 524, 452, 425, 254, 245 (b) 532, 523, 352, 325, 253, 235
(c) 931, 913, 391, 319, 193, 139 (d) 840, 804, 480, 408

6. **(i)** (a) 762 (b) 401 (c) 679 (d) 963 (e) 349 (f) 825
(ii) (a) 863 (b) 111 (c) 455 (d) 561 (e) 714 (f) 949
(iii) (a) 388 (b) 681 (c) 997 (d) 515 (e) 789 (f) 201

7. (a) $>$ (b) $>$ (c) $<$ (d) = (e) $<$ (f) $<$
(g) $<$ (h) = (i) $<$ (j) $>$

8. (a) 961 (b) 894 (c) 895 (d) 891 (e) 861 (f) 992

9. (a) 99 (b) 106 (c) 381 (d) 37 (e) 190 (f) 88

10. (a) 239, 269, 453, 683, 781 (b) 196, 638, 699, 700, 824
(c) 16, 72, 800, 816, 910 (d) 29, 361, 469, 482, 756
(e) 235, 245, 567, 568, 961

11. (a) 619, 564, 169, 72, 12 (b) 967, 961, 890, 781, 119
(c) 798, 790, 650, 543, 260 (d) 818, 806, 82, 76, 9
(e) 784, 591, 582, 254, 184

12. (a) 55, 66, 77, 88 (b) 50, 60, 70, 80 (c) 60, 64, 68, 72
(d) 60, 62, 64, 66 (e) 89, 91, 93, 95

ਅਭਿਆਸ 1.1

1. (a) 4534 (b) 7021 (c) 1309 (d) 4420

2.

ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ	ਹਜ਼ਾਰ	ਸੈਂਕੜੇ	ਦਹਾਈਆਂ	ਇਕਾਈਆਂ
	0	8	6	8
	7	6	0	5
	4	1	2	3
	9	8	5	6
	2	0	0	3
	0	7	2	8

3. (a) ਚਾਰ ਸੌ ਬਾਹਠ (b) ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਅਠਾਸੀ (c) ਨੌਂ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਜਾਹ
(d) ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਛੇ (e) ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਅਠਾਰਾਂ (f) ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਨੌਂ ਸੌ ਪੰਤਾਲੀ
(g) ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਅੱਠ ਸੌ ਨੱਬੇ

4. (a) 745 (b) 3875 (c) 7077 (d) 5005
(e) 9800 (f) 8080 (g) 1999

ਅਭਿਆਸ 1.2

1. (a) 2129, 2130, 2131, 2132, 2133 (b) 997, 998, 999, 1000, 1001
(c) 2833, 2834, 2835, 2836, 2837 (d) 5990, 5991, 5992, 5993, 5994
(e) 7999, 8000, 8001, 8002, 8003 (f) 4008, 4009, 4010, 4011, 4012

2. (a) 1003, 1002, 1001, 1000, 999 (b) 623, 622, 621, 620, 619
(c) 9182, 9181, 9180, 9179, 9178 (d) 7025, 7024, 7023, 7022, 7021
(e) 8302, 8301, 8300, 8299, 8298 (f) 6484, 6483, 6482, 6481, 6480

3. (a) 2199, 2201 (b) 7852, 7854 (c) 1318, 1320 (d) 2590
(e) 2400, 2402 (f) 8000

4. (a) 753, 763, 773, 783 (b) 1540, 1550, 1560, 1570
(c) 2590, 2605, 2620, 2635 (d) 4630, 4610, 4590, 4570
(e) 8300, 8350, 8400, 8450 (f) 6625, 6725, 6825, 6925
(g) 3038, 3048, 3058, 3068 (h) 6000, 5000, 4000, 3000

5. (a) 1000 (b) 7001 (c) 2019 (d) 2900
(e) 4679 (f) 4001 (g) 7910 (h) 5630

6. (a) 9877 (b) 5554 (c) 4855 (d) 7889
(e) 3998 (f) 2017 (g) 4999 (h) 6909

ਅਭਿਆਸ 1.3

1. (a) 20 (b) 400 (c) 0 (d) 8 (e) 700 (f) 6000

2. (a) 6 (b) 0 (c) 4 (d) 5 (e) 3

3. (a) 2000 + 1000 + 30 + 4 (b) 800 + 50 + 6
(c) 9000 + 100 + 60 (d) 7000 + 800 + 20 + 3
(e) 5000 + 900 + 40 + 8 (f) 6000 + 2

ਅਭਿਆਸ 1.4

1. (a) $<$ (b) $>$ (c) $<$ (d) $=$ (e) $>$ (f) $<$ (g) $<$ (h) $>$

2. (a) 872 (b) 6660 (c) 8135 (d) 7434 (e) 5183

3. (a) 772 (b) 1818 (c) 2334 (d) 927 (e) 3448

4. (a) 69, 609, 906, 960 (b) 3749, 4973, 6147, 9473

(c) 3689, 4561, 6398, 6514 (d) 2752, 3618, 3643, 7225

(e) 2836, 4853, 5834, 8236

5. (a) 884, 874, 784, 448 (b) 7612, 7162, 6721, 6172

(c) 8722, 8272, 8227, 7228 (d) 9063, 6093, 4835, 3083

(e) 8623, 8326, 2863, 2836

6. 8753, 3578 **7.** 9320, 2039

ਅਭਿਆਸ 1.5

1. (a) IX (b) XII (c) XXIX (d) XXXV (e) XXXIX

2. (a) 8 (b) 15 (c) 9 (d) 24 (e) 38

3. 5 = V, 9 = IX, 18 = XVIII, 24 = XXIV, 33 = XXXIII, XXXIX = 39

ਅਭਿਆਸ 1.6

1. (a) 10 (b) 40 (c) 100 (d) 190 (e) 340 (f) 850

2. (a) 100 (b) 200 (c) 400 (d) 200 (e) 900 (f) 900

3. (a) ਗਲਤ (b) ਠੀਕ (c) ਗਲਤ (d) ਗਲਤ (e) ਠੀਕ

ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (MCQ)

1. b **2.** b **3.** d **4.** b **5.** b **6.** a **7.** b

8. b **9.** d **10.** c **11.** c **12.** b **13.** b **14.** a

ਅਧਿਆਇ - 2

ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਉੱਪਰ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਉਦੇਸ਼ : 1. 10000 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ, ਘਟਾਉਣਾ, ਗੁਣਾ ਅਤੇ ਭਾਗ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਉਣਾ।

2. ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਬੈਂਕਿੰਗ, ਖਰੀਦ-ਵੇਚ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਉੱਪਰ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

3. ਬਰਾਬਰ ਵੰਡਣ ਅਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਹੱਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ।

4. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

2.1 ਜਮਾਂ ਅਤੇ ਘਟਾਓ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ

ਪਿਛਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਦੋ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜ, ਘਟਾਓ, ਗੁਣਾ ਅਤੇ ਭਾਗ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸਿੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਉੱਪਰ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਦੀ ਕੁੱਝ ਦੁਹਰਾਈ ਕਰਾਂਗੇ।

ਗਤੀਵਿਧੀ

ਆਓ ਬੱਚਿਓ, ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਬੈਂਕ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀਏ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਗਿਆ।

ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ – ਹਾਂ, ਜੀ

ਅਧਿਆਪਕ – ਕਦੋਂ ਗਏ ?

ਰਮਨ – ਸਰ ਖਾਤਾ ਖੁਲਵਾਉਣ ਗਏ ਸੀ।

ਅਧਿਆਪਕ – ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੁਪਏ ਜਮਾਂ ਕਰਵਾਏ ਹਨ ?

ਯਸ਼ਿਕਾ – ਹਾਂ ਜੀ ਸਰ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਰੁਪਏ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਏ ਸੀ।

ਅਧਿਆਪਕ – ਆਓ ਅੱਜ ਬੈਂਕ ਕਾਪੀ ਦੇਖੀਏ।

ਮਿਤੀ	ਜਮਾਂ ਕਰਵਾਈ ਰਕਮ	ਕਢਵਾਈ ਰਕਮ	ਬਾਕੀ ਰਕਮ
10-10-2017	1500	—	1500
20-10-2017	2000	—	3500
25-10-2017	—	1000	2500
30-10-2017	2500	—	5000
31-10-2017	—	1500	3500

ਉਪਰੋਕਤ ਬੈਂਕ ਕਾਪੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ੀ ਜਮਾਂ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂ ਕਢਵਾਈ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ 10-10-2017 ਅਤੇ 20-10-2017 ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਰਾਸ਼ੀ ਜਮਾਂ ਕਰਵਾਈ ਗਈ।

ਹਰਮਨ -

$$\begin{array}{r} 1500 \\ +\ 2000 \\ \hline ₹\ 3500 \\ \hline \end{array}$$

ਅਧਿਆਪਕ - ਯਸ਼ਿਕਾ, ਅਕਤੂਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੀ ਰਾਸ਼ੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ?

ਯਸ਼ਿਕਾ -

$$\begin{array}{r} 1500 \\ +\ 2000 \\ +\ 2500 \\ \hline ₹\ 6000 \\ \hline \end{array}$$

ਅਧਿਆਪਕ - ਹਰਮਨ, ਅਕਤੂਬਰ 2017 ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੀ ਰਾਸ਼ੀ ਕਢਵਾਈ ਗਈ ?

ਹਰਮਨ -

$$\begin{array}{r} 1000 \\ +\ 1500 \\ \hline ₹\ 2500 \\ \hline \end{array}$$

ਅਧਿਆਪਕ - ਅਕਤੂਬਰ 2017 ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਬਕਾਇਆ ਹੈ ?

ਹਰਮਨ -

$$\begin{array}{r} 6000 \\ -\ 2500 \\ \hline ₹\ 3500 \\ \hline \end{array}$$

ਅਧਿਆਪਕ - 25-10-2017 ਤੱਕ ਦੀ ਬਕਾਇਆ ਰਾਸ਼ੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?

ਕਮਲ - ਸਰ, -

$$\begin{array}{r} 3500 \\ -\ 1000 \\ \hline ₹\ 2500 \\ \hline \end{array}$$

ਦੁਹਰਾਈ

1. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੋ :

(a) $\begin{array}{r} 203 \\ +415 \\ +131 \\ \hline \\ \hline \end{array}$ (b) $\begin{array}{r} 408 \\ +372 \\ +\ 28 \\ \hline \\ \hline \end{array}$ (c) $\begin{array}{r} 726 \\ -513 \\ \hline \\ \hline \end{array}$ (d) $\begin{array}{r} 803 \\ -407 \\ \hline \\ \hline \end{array}$

2. ਖਾਲੀ ਸਥਾਨ ਭਰੋ :

(a) $15 + 26 = 26 + \square$	(b) $18 + 0 = \square$
(c) $13 \times 1 = \square$	(d) $25 \times 0 = \square$
(e) $32 - 0 = \square$	(f) $9 \div 9 = \square$
(g) $28 \div 4 = \square$	(h) $87 + 5 = \square$
(i) $54 \div 9 = \square$	(j) $16 \div 1 = \square$
(k) $18 - 18 = \square$	(l) $6 \times 9 = \square$
(m) $0 \div 3 = \square$	(n) $83 \div 83 = \square$

3. ਆਓ ਕਰੀਏ :

(a) ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਬੱਸ ਵਿੱਚ 32 ਲੜਕੇ ਅਤੇ 16 ਲੜਕੀਆਂ ਹਨ। ਦੱਸੋ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਬੱਚੇ ਹਨ ?

(b) ਨਿਰਮਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ 93 ਅੰਕ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ 98 ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਨਿਰਮਲ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੇ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ?

4. ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਕਰੋ :

(a) ਕਮਲ ਨੇ 50 ਗੈਸ ਵਾਲੇ ਗੁਬਾਰੇ ਖਰੀਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 19 ਗੁਬਾਰੇ ਉੱਡ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਕਿੰਨੇ ਗੁਬਾਰੇ ਬਚੇ ਹਨ ?

(b) ਮਨਕਰਨ ਕੋਲ 350 ਅੰਬ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਹਰਕੀਰਤ ਨੂੰ 145 ਅੰਬ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਅੰਬ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਰਮੇਸ਼ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ। ਰਮੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਅੰਬ ਮਿਲੇ ?

5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰੋ :

(a) ਇੱਕ ਪੈਕਟ ਵਿੱਚ 58 ਟਾਫ਼ੀਆਂ ਹਨ। ਦੱਸੋ ਅਜਿਹੇ 16 ਪੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਟਾਫ਼ੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ?

(b) ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ 7 ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੱਸੋ 52 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹੋਣਗੇ ?

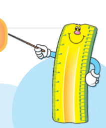

6. ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਕਰੋ :

(a) ਇੱਕ ਕਾਰ ਵਿੱਚ 5 ਆਦਮੀ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ। 20 ਆਦਮੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ ?

(b) ਜੇਕਰ 8 ਟਰੱਕਾਂ ਵਿੱਚ 368 ਸੀਮਿੰਟ ਦੇ ਥੈਲੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਟਰੱਕ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਸੀਮਿੰਟ ਦੇ ਥੈਲੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਇੱਕ ਟਰੱਕ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦੇ ਥੈਲੇ ਹੋਣਗੇ ?

ਮੁਢਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ :

ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਸਮਝ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਚਾਰ ਉੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਠੀਕ ਉੱਤਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ।

1. ਇੱਕ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ 55 ਬੱਚੇ ਹਨ। 5 ਹੋਰ ਬੱਚੇ ਉੱਥੇ ਆ ਗਏ। ਹੁਣ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ :
   (a) 55 – 5   (b) 55 + 5   (c) 55 ÷ 5   (d) 55 × 5

2. ਜੇਕਰ ਹਰੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 5 ਟਾਫੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ 35 ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਟਾਫੀਆਂ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ :
   (a) 35 – 5   (b) 35 + 5   (c) 35 ÷ 5   (d) 35 × 5

3. ਦੋ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜ 120 ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ 40 ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸੰਖਿਆ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ :
   (a) 120 – 40   (b) 120 × 40   (c) 120 ÷ 40   (d) 120 + 40

4. 8 ਬਕਸਿਆਂ ਵਿੱਚ 264 ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਰਾਬਰ-ਬਰਾਬਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਬਕਸੇ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ :
   (a) 264 – 8   (b) 264 ÷ 8   (c) 264 × 8   (d) 264 + 8

5. ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਢੇਰੀ ਵਿੱਚ 500 ਇੱਟਾਂ ਹਨ। 200 ਇੱਟਾਂ ਵੇਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਚੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ :
   (a) 500 – 200   (b) 500 × 200   (c) 500 ÷ 200   (d) 500 + 200

6. 10 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ 480 ਪੌਦੇ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਜੇਕਰ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਪੌਦੇ ਲਗਾਏ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਏ ਗਏ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰੋ :
   (a) 480 – 10   (b) 480 ÷ 10   (c) 480 × 10   (d) 480 + 10

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਕੇਤ - ਚਾਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ (+, –, ×, ÷) ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਿਓ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ ਲਈ ਕਹੋ। ਸਮੱਸਿਆ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਕਿਰਿਆ ਪਹਿਚਾਨਣਾ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗਾ।

2.2 ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ (Addition and Subtraction)

ਤੀਸਰੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਹਾਸਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਹਾਸਲ ਸਮੇਤ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਘਟਾਉਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਉ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕਾਈ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਜਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗਤੀਵਿਧੀ

ਅਧਿਆਪਕ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਉੱਪਰ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ (ਜੋੜ ਅਕੇ ਘਟਾਓ) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਵਾਏਗਾ। ਅਧਿਆਪਕ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕੁਝ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੁੱਲ ਬਣੀ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਹੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਕੋਮਲ ਕੋਲ 225 ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਹਨ ਅਤੇ ਵੰਸ਼ ਕੋਲ 152 ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰੰਸ਼ੀ ਨੋਟ ਹਨ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਲ ਰਾਸ਼ੀ ਪੁੱਛੇਗਾ। ਬੱਚੇ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਾਸ਼ੀ ਦੱਸਣਗੇ :

ਕੋਮਲ ਕੋਲ ਰਾਸ਼ੀ	2 2 5
ਵੰਸ਼ ਕੋਲ ਰਾਸ਼ੀ	+ 1 5 2
	3 7 7

ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਾਕ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ। ਹੁਣ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਮਲ ਨੂੰ ਕੁੱਲ ਰਾਸ਼ੀ 377 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ 225 ਰੁਪਏ ਵਾਪਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਕੋਮਲ ਆਪਣੀ ਰਾਸ਼ੀ 225 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗੀ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਰਾਸ਼ੀ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਕੁੱਲ ਰਾਸ਼ੀ	3 7 7
ਕੋਮਲ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕੀਤੀ ਰਾਸ਼ੀ	- 2 2 5
ਬਾਕੀ ਰਾਸ਼ੀ ਜੋ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਮਿਲੀ	1 5 2

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਗਤੀਵਿਧੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਜੋੜ - ਘਟਾਓ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇਗਾ।

* $8 + 0 = 8$, $0 + 8 = 8$ ਕਿਸੇ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ 0 ਜੋੜਨ ਜਾਂ 0 ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਖਿਆ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਉਹੀ ਸੰਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ।
* 0 ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਘਟਾਉਣ ਤੇ ਉੱਤਰ ਉਹੀ ਸੰਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ।

  $8 - 0 = 8$

2.2.1 ਹਾਸਿਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ :

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਧਾਰਨ ਸਵਾਲ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਸਿਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਸਵਾਲ ਹੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਉਦਾਹਰਨ 1 : ਜੋੜ ਕਰੋ : 2213 + 4512

ਹੱਲ :

ਪਗ 1	ਪਗ 2	ਪਗ 3	ਪਗ 4
ਇਕਾਈਆਂ ਜੋੜੋ	ਦਹਾਈਆਂ ਜੋੜੋ	ਸੈਕੜੇਂ ਜੋੜੋ	ਹਜ਼ਾਰ ਜੋੜੋ
2 2 1 3	2 2 1 3	2 2 1 3	2 2 1 3
+ 4 5 1 2	+ 4 5 1 2	+ 4 5 1 2	+ 4 5 1 2
5	2 5	7 2 5	6 7 2 5

ਉਦਾਹਰਨ 2 : ਘਟਾਓ : 4567 – 1234

ਹੱਲ :

ਪਗ 1	ਪਗ 2	ਪਗ 3	ਪਗ 4
ਇਕਾਈਆਂ ਘਟਾਓ	ਦਹਾਈਆਂ ਘਟਾਓ	ਸੈਂਕੜੇ ਘਟਾਓ	ਹਜ਼ਾਰ ਘਟਾਓ
4 5 6 7	4 5 6 7	4 5 6 7	4 5 6 7
– 1 2 3 4	– 1 2 3 4	– 1 2 3 4	– 1 2 3 4
3	3 3	3 3 3	3 3 3 3

2.2.2 ਹਾਸਿਲ ਸਮੇਤ ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ :

ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਹਾਸਿਲ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜੋੜ/ਘਟਾਓ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਹਾਸਿਲ ਸਮੇਤ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜੋੜ/ਘਟਾਓ ਸਿੱਖਾਂਗੇ।

ਉਦਾਹਰਨ 3 : ਜੋੜ ਕਰੋ : 3756 + 1464

ਹੱਲ :

ਪਗ 1	ਪਗ 2	ਪਗ 3	ਪਗ 4
(1)	(1)(1)	(1)(1)(1)	(1)(1)(1)
3 7 5 6	3 7 5 6	3 7 5 6	3 7 5 6
+ 1 4 6 4	+ 1 4 6 4	+ 1 4 6 4	+ 1 4 6 4
0	2 0	2 2 0	5 2 2 0

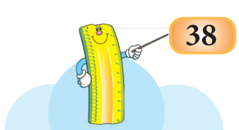

ਉਦਾਹਰਨ 4 : ਘਟਾਓ : 5688 – 2189

ਹੱਲ :

	ਪਗ 1	ਪਗ 2	ਪਗ 3	ਪਗ 4
ਉਧਾਰ	(7)(18)	(5)(17)(18)	(5)(17)(18)	(5)(17)(18)
	5 6 8 **8**	5 6 **8** 8	5 **6** 8 8	**5** 6 8 8
	– 2 1 8 **9**	– 2 1 **8** 9	– 2 **1** 8 9	– **2** 1 8 9
	9	9 9	4 9 9	3 4 9 9

5 6 8 8	ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ	ਪੜਤਾਲ : 3 4 9 9	ਅੰਤਰ
– 2 1 8 9	ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ	+ 2 1 8 9	ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ
3 4 9 9	ਅੰਤਰ	5 6 8 8	ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ

* **ਘਟਾਓ ਦੀ ਪੜਤਾਲ :** ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਤਰ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਉੱਤਰ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਦਾਹਰਨ 5 : ਸੰਖਿਆਵਾਂ 3872, 4283 ਅਤੇ 8075 ਦਾ ਜੋੜਫਲ ਪਤਾ ਕਰੋ।

ਹੱਲ :

$$\begin{array}{r} 3\,8\,7\,2 \\ +\ 4\,2\,8\,3 \\ +\ 8\,0\,7\,5 \\ \hline 1\,6\,2\,3\,0 \end{array}$$

ਉਦਾਹਰਨ 6 : 6543 + 5039 + 832 ਦਾ ਜੋੜਫਲ ਪਤਾ ਕਰੋ।

ਹੱਲ :

$$\begin{array}{r} 6\,5\,4\,3 \\ +\ 5\,0\,3\,9 \\ +\ 8\,3\,2 \\ \hline 1\,2\,4\,1\,4 \end{array}$$

ਉਦਾਹਰਨ 7 : 7921 ਵਿੱਚੋਂ 5908 ਨੂੰ ਘਟਾਓ।

ਹੱਲ :

$$\begin{array}{r} 7\,9\,2\,1 \\ -\ 5\,9\,0\,8 \\ \hline 2\,0\,1\,3 \end{array}$$

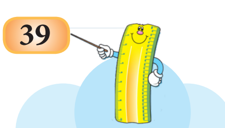

2.2.3 ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ :

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀ ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

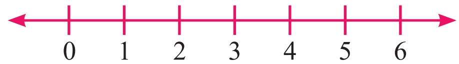

* ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ : ਉਹ ਰੇਖਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ, ਵੱਧਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 8 : ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ 6 ਅਤੇ 3 ਦਾ ਜੋੜ ਕਰੋ।

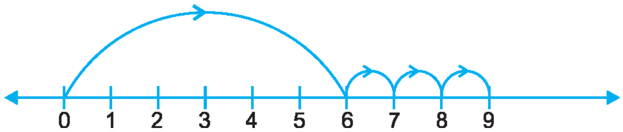

ਹੱਲ :
- ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਖਿਆ 6 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾਉ।
- ਹੁਣ ਇਸ ਵਿੱਚ 3 ਜੋੜਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ 3 ਕਦਮ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਧੋ।
- ਹੁਣ ਅਸੀਂ 9 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡਾ ਉੱਤਰ ਹੈ।
  ਇਸ ਲਈ 6 + 3 = 9 ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 9 : ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ 7 ਵਿੱਚੋਂ 2 ਨੂੰ ਘਟਾਓ।

ਹੱਲ :
- ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ 'ਤੇ 7 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾਉ।

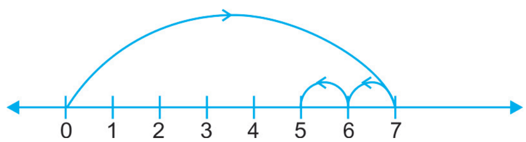

- ਹੁਣ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ 2 ਕਦਮ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਆਉ।
- ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸੰਖਿਆ 5 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਸਾਡਾ ਉੱਤਰ ਹੈ।
  ਇਸ ਲਈ 7 – 2 = 5 ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ 2.1

1. 4 ਅਤੇ 2 ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ 'ਤੇ ਜੋੜੋ।

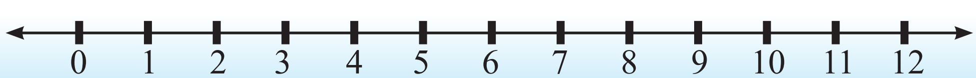

2. 6 ਅਤੇ 4 ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ 'ਤੇ ਜੋੜੋ।

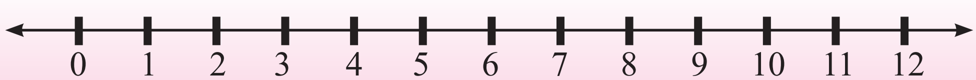

3. 6 ਵਿੱਚੋਂ 2 ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਘਟਾਓ।

4. 11 ਵਿੱਚੋਂ 6 ਨੂੰ ਸੰਖਿਆ ਰੇਖਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਘਟਾਓ।

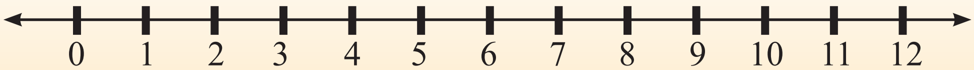

5. ਹੱਲ ਕਰੋ :

(a) 374 + 202 (b) 356 + 122 (c) 4251 + 1244

(d) 7000 + 1789 (e) 999 – 234 (f) 798 – 130

(g) 9825 – 1214 (h) 7896 – 1234

6. ਹੱਲ ਕਰੋ :

(a) 769 + 584 (b) 649 + 161 (c) 3009 + 5691

(d) 2347 + 7437 (e) 769 + 444 + 325 (f) 688 + 100 + 135

(g) 2807 + 5938 + 1238 (h) 7644 + 166 + 1234 (i) 768 – 119

(j) 6307 – 4156 (k) 7503 – 1219 (l) 7000 – 1234

7. ਘਟਾਓ ਅਤੇ ਪੜਤਾਲ ਕਰੋ :

(a) 7610 – 1733 (b) 6113 –1167 (c) 6501 – 1212

(d) 4368 – 1239 (e) 7001 – 1678

2.4 ਜੋੜ-ਘਟਾਓ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸੰਕਲਪ

ਪਿਛਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਜੋੜ-ਘਟਾਓ ਦੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸਵਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕਰਾਂਗੇ।

ਉਦਾਹਰਨ 1 : * ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੰਖਿਆ ਭਰੋ।

ਹੱਲ :

	8	4	5
+	2	5	*
+	1	*	6
1	*	2	4

ਹੱਲ :

	8	4	5
+	2	5	3
+	1	2	6
1	2	2	4

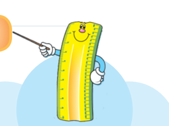

ਉਦਾਹਰਨ 2 : * ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੰਖਿਆ ਭਰੋ।

ਹੱਲ :

	7	8	4	3
+	2	*	0	9
+	1	3	8	*
	*	8	*	4

ਹੱਲ :

	7	8	4	3
+	2	6	0	9
+	1	3	8	2
1	1	8	3	4

ਉਦਾਹਰਨ 3 : * ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੰਖਿਆ ਭਰੋ।

ਹੱਲ :

	3	4	*	6
–	1	*	2	4
	*	1	3	*

ਹੱਲ :

	3	4	5	6
–	1	3	2	4
	2	1	3	2

ਉਦਾਹਰਨ 4 : * ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੰਖਿਆ ਭਰੋ।

ਹੱਲ :

	5	4	0	9
–	2	*	3	*
	*	7	*	6

	5	4	0	9
–	2	6	3	3
	2	7	7	6

ਉਦਾਹਰਨ 5 : 52 + 36 – 32 ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਤਾ ਕਰੋ :

ਹੱਲ :

ਪਗ 1

	5	2
+	3	6
	8	8

ਪਗ 2

	8	8
–	3	2
	5	6

ਉਦਾਹਰਨ 6 : 673 – 208 + 426 ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਤਾ ਕਰੋ :

ਹੱਲ :

ਪਗ 1

	6	7	3
–	2	0	8
	4	6	5

ਪਗ 2

	4	6	5
+	4	2	6
	8	9	1

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਕੇਤ - ਉਦਾਹਰਨ 5 ਅਤੇ 6 ਲਈ ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਬਦਲ ਕੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਵਾਏ।

ਅਭਿਆਸ 2.2

1. * ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸੰਖਿਆ ਭਰੋ :

(a)
$$\begin{array}{r} 7\ 6\ 5 \\ +\ *\ 1\ * \\ \hline 9\ *\ 8 \\ \hline \end{array}$$

(b)
$$\begin{array}{r} *\ 6\ 5 \\ +\ 2\ 3\ * \\ \hline 9\ *\ 9 \\ \hline \end{array}$$

(c)
$$\begin{array}{r} 2\ 4\ *\ 7 \\ +\ *\ 9\ 1\ 7 \\ +\ 2\ 1\ 5\ 4 \\ \hline 8\ 5\ 0\ * \\ \hline \end{array}$$

(d)
$$\begin{array}{r} 2\ *\ 8\ 3 \\ +\ *\ 3\ 7\ 5 \\ +\ 5\ 7\ *\ 4 \\ \hline 9\ 8\ 2\ * \\ \hline \end{array}$$

(e)
$$\begin{array}{r} *\ 8\ 7 \\ -\ 3\ 4\ * \\ \hline 6\ *\ 5 \\ \hline \end{array}$$

(f)
$$\begin{array}{r} 9\ 8\ * \\ -\ *\ 7\ 2 \\ \hline 8\ *\ 5 \\ \hline \end{array}$$

(g)
$$\begin{array}{r} 7\ 2\ *\ 1 \\ -\ *\ 1\ 2\ 3 \\ \hline 3\ *\ 5\ 8 \\ \hline \end{array}$$

(h)
$$\begin{array}{r} 7\ 8\ *\ 2 \\ -\ 5\ 1\ 3\ * \\ \hline 2\ *\ 5\ 7 \\ \hline \end{array}$$

2. ਸਰਲ ਕਰੋ :

(a) 48 – 12 + 18
(b) 86 – 35 – 12
(c) 637 – 452 + 315
(d) 637 + 315 – 452
(e) 1837 + 3043 – 413
(f) 937 – 413 + 3043
(g) 1003 – 417 – 284
(h) 9419 – 4419 + 2105
(i) 2419 + 5005 – 4419
(j) 2294 + 1828 – 1374

2.5 ਜੋੜ ਅਤੇ ਘਟਾਓ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਜੋੜ-ਘਟਾਓ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲ ਸਿੱਖੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋੜ-ਘਟਾਉ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

ਉਦਾਹਰਨ 1 : 4567, 3262 ਅਤੇ 2171 ਦਾ ਜੋੜਫਲ ਪਤਾ ਕਰੋ।

ਹੱਲ :

```
 4567
+3262
+2171
-----
10000
-----
```

4567, 3262 ਅਤੇ 2171 ਦਾ ਜੋੜਫਲ 10000 ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 2 : 7613 ਅਤੇ 1456 ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਅੰਤਰ ਹੈ ?

ਹੱਲ :

```
 7613
–1456
-----
 6157
-----
```

ਇਸ ਲਈ 7613 ਅਤੇ 1456 ਦਾ ਅੰਤਰ 6157 ਹੈ।

ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ : ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 3 : ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ 2676 ਆਦਮੀ, 2571 ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ 1047 ਬੱਚੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਪਤਾ ਕਰੋ।

ਹੱਲ :

ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	=	2676
ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	=	2571
ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	=	1047
ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ	=	2676
		+ 2571
		+ 1047
		6294

ਇਸ ਲਈ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 6294 ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 4 : ਉਹ ਸੰਖਿਆ ਪਤਾ ਕਰੋ ਜਿਹੜੀ :

(ੳ) 4997 ਤੋਂ 209 ਵੱਧ ਹੋਵੇ

(ਅ) 2191 ਤੋਂ 476 ਘੱਟ ਹੋਵੇ

ਹੱਲ : (ੳ) ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ 4997 ਅਤੇ 209 ਦਾ ਜੋੜ ਪਤਾ ਕਰੋ —

$$\begin{array}{r} 4997 \\ +\ 209 \\ \hline 5206 \\ \hline \end{array}$$

ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੰਖਿਆ : 5206

(ਅ) ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ 2191 ਵਿਚੋਂ 476 ਨੂੰ ਘਟਾਓ ਕਰੋ—

$$\begin{array}{r} 2191 \\ -\ 476 \\ \hline 1715 \\ \hline \end{array}$$

ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੰਖਿਆ : 1715

ਉਦਾਹਰਨ 5. : 3678 ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਸੰਖਿਆ ਜੋੜੀਏ ਤਾਂ ਜੋ ਜੋੜਫਲ 7090 ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਉੱਤਰ ਦੀ ਪੜ੍ਹਤਾਲ ਕਰੋ।

ਹੱਲ : ਲੋੜੀਂਦਾ ਜੋੜਫਲ = 7090, ਦਿੱਤੀ ਸੰਖਿਆ = 3678, ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੰਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ 7090 ਵਿੱਚੋਂ 3678 ਨੂੰ ਘਟਾਓ।

$$\begin{array}{r} 7090 \\ -\ 3678 \\ \hline 3412 \\ \hline \end{array}$$

ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੰਖਿਆ : 3412

ਪੜਤਾਲ : ਆਓ ਪੜ੍ਹਤਾਲ ਕਰੀਏ ਕਿ ਸੰਖਿਆ : 3412 ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆ 3678 ਜੋੜ ਕੇ ਜੋੜਫਲ 7090 ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

3678	ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ
+3412	ਅੰਤਰ
7090	ਜੋੜਫਲ

ਉਦਾਹਰਨ 6 : ਰਾਜੂ ਨੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ₹ 4766 ਦਾ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ₹ 2179 ਦੀ ਅਲਮਾਰੀ ਅਤੇ ₹ 1100 ਦਾ ਮੇਜ਼ ਖਰੀਦਿਆ। ਰਾਜੂ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ?

ਹੱਲ : ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਲ = ₹ 4766

ਅਲਮਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਲ = ₹ 2179

ਮੇਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ = ₹ 1100

ਕੁੱਲ ਖਰਚ = 4766

\+ 2179

\+ 1100

₹ 8045

ਇਸ ਲਈ, ਰਾਜੂ ਨੇ ₹ 8045 ਖਰਚ ਕੀਤੇ।

ਉਦਾਹਰਨ 7 : ਅੰਕਾਂ 4, 2, 6 ਅਤੇ 7 ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਪਤਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋੜਫਲ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਪਤਾ ਕਰੋ।

ਹੱਲ : ਅੰਕ 4, 2, 6 ਅਤੇ 7 ਤੋਂ ਬਣੀ

ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ = 7642

ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ = 2467

ਜੋੜਫਲ = 7642 + 2467 = 10109

ਅੰਤਰ = 7642 – 2467 = 5175

ਉਦਾਹਰਨ 8 : ਦੋ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜਫਲ 9900 ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ 7645 ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸੰਖਿਆ ਪਤਾ ਕਰੋ।

ਹੱਲ : ਦੋ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜਫਲ = 9900

ਪਹਿਲੀ ਸੰਖਿਆ = 7645

ਦੂਜੀ ਸੰਖਿਆ = 9900

– 7645

2255

ਇਸ ਲਈ, ਦੂਜੀ ਸੰਖਿਆ 2255 ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ 9 : ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤੋਂ ₹ 1430 ਦਾ ਇਕ ਰੇਡੀਓ ਖਰੀਦਿਆ। ਉਸਨੇ ਦੁਕਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ₹ 2000 ਦਾ ਨੋਟ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਉਸਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਵਾਪਿਸ ਕਰੇਗਾ ?

ਹੱਲ : ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਰਾਸ਼ੀ = ₹ 2000

ਰੇਡੀਓ ਦਾ ਖਰੀਦ ਮੁੱਲ = ₹ 1430

ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵਾਪਿਸ ਕੀਤੀ ਰਾਸ਼ੀ = 2200
– 1430
570

ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ₹ 570 ਵਾਪਿਸ ਕਰੇਗਾ।

ਅਭਿਆਸ 2.3

1. (a) 1198, 1296 ਅਤੇ 796 ਦਾ ਜੋੜਫਲ ਪਤਾ ਕਰੋ।
   (b) 7693 ਅਤੇ 4566 ਦਾ ਅੰਤਰ ਪਤਾ ਕਰੋ।
2. ਇੱਕ ਪੱਖੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ₹ 1467 ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੂਲਰ ਦਾ ਮੁੱਲ ₹ 2275 ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਰਾਸ਼ੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ ?
3. ਕਰਨ ਕੋਲ ₹ 9080 ਸਨ। ਉਸਨੇ ₹ 3705 ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਖਰੀਦ ਲਏ। ਉਸ ਕੋਲ ਕਿੰਨੀ ਰਕਮ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ ?
4. ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ 3115 ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ, 2876 ਪੁਸਤਕਾਂ ਗਣਿਤ ਦੀਆਂ 976 ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ ?
5. ਦੋ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜ 9030 ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਸੰਖਿਆ 2141 ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸੰਖਿਆ ਪਤਾ ਕਰੋ।
6. ਸੰਖਿਆ 7569 ਵਿੱਚ ਕੀ ਜੋੜੀਏ ਕਿ ਜੋੜਫਲ 9000 ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ?
7. ਉਹ ਸੰਖਿਆ ਪਤਾ ਕਰੋ ਜਿਹੜੀ :
   (a) 3792 ਤੋਂ 778 ਵੱਧ ਹੋਵੇ
   (b) 3777 ਤੋਂ 515 ਘੱਟ ਹੋਵੇ
8. ਜੇਕਰ ਅਲਮਾਰੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ₹ 1595 ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਿੱਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਲਮਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ₹ 6055 ਵੱਧ ਹੈ ਤਾਂ :
   (a) ਫਰਿੱਜ਼ ਤਾ ਮੁੱਲ ਪਤਾ ਕਰੋ।
   (b) ਅਲਮਾਰੀ ਅਤੇ ਫਰਿੱਜ਼ ਦਾ ਕੁੱਲ ਮੁੱਲ ਪਤਾ ਕਰੋ।
9. ਅੰਕਾਂ 1, 4, 6, 7 ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਪਤਾ ਕਰੋ। ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋੜਫਲ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਵੀ ਪਤਾ ਕਰੋ।
10. ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਦਾ ਜੋੜਫਲ ਪਤਾ ਕਰੋ।
11. ਸੰਖਿਆ 9874 ਵਿੱਚ, 8 ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਅਤੇ 7 ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਮੁੱਲ ਦਾ ਅੰਤਰ ਪਤਾ ਕਰੋ।
12. ਚਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚੋਂ 248 ਨੂੰ ਘਟਾਓ।
13. ਸਤਨਾਮ ਕੋਲ ₹ 765 ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ₹ 250 ਹੋਰ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਰ ਸਤਨਾਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁੱਲ ਰੁਪਇਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ₹ 370 ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਹੁਣ ਉਸ ਕੋਲ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ?

14. ਰੋਜ਼ੀ ਕੋਲ ₹ 1000 ਸਨ। ਉਸਨੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ₹150 ਦਾ ਚੱਪਲਾਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਅਤੇ ₹ 360 ਦਾ ਇੱਕ ਸੂਟ ਖਰੀਦਿਆ। ਉਸ ਕੋਲ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ?
15. ਸੰਦੀਪ ਦੇ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ₹ 785 ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਹੋਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਏ ਕਿ ਉਸਦੇ ਖਾਤੇ ₹ 1000 ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ?
16. ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਦੂਰੀ 220 ਕਿ.ਮੀ. ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੋਂ ਬਠਿੰਡੇ ਦੀ ਦੂਰੀ 98 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਦੱਸੋ ਕਿ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੋਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਦੂਰੀ, ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੋਂ ਬਠਿੰਡਾ ਦੀ ਦੂਰੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿੰਨੀ ਵੱਧ ਹੈ ?

2.6 ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਗੁਣਾ (Multipication)

ਗਤੀਵਿਧੀ

ਅੱਜ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਤਨਾਮ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਘੁੰਮਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ :- - ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ :- - ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ।

ਅਧਿਆਪਕ :- - ਚਲੋ, ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ 'ਤੇ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਜੋੜ ਕਰੋ।

ਜਮਾਤ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ
I	25
II	30
III	28
IV	32
V	30
	145

ਵਿਦਿਆਰਥੀ - ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 145 ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹਨ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ - 5 (ਪੰਜ) ਅਧਿਆਪਕ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਮਿਲਾਕੇ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ - 150

ਅਧਿਆਪਕ - ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ I - ਬੱਸ ਵਿੱਚ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ II - ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ

ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ - ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ

ਅਧਿਆਪਕ - ਚਲੋ, ਜੇਕਰ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬੱਸ ਵਿੱਚ 50 ਸੀਟਾਂ ਹਨ। ਤਾਂ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ I - 1 ਬੱਸ - 50 ਸੀਟਾਂ, 2 ਬੱਸ - 50 + 50 ਸੀਟਾਂ, 3 ਬੱਸ - 50 + 50 + 50 ਸੀਟਾਂ,

ਅਧਿਆਪਕ - ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ - 3 ਬੱਸਾਂ

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜਨ ਨੂੰ ਗੁਣਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

3 ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਸੀਟਾਂ = 50 + 50 + 50 = 150

ਜਾਂ 3 ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਸੀਟਾਂ = 3 × 50 = 150

* ਕੁੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ = 145
* ਕੁੱਲ ਅਧਿਆਪਕ = 5
* ਕੁੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ = 145 + 5 = 150
* ਜਾਣ ਲਈ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਸੀਟਾਂ = 150
* ਇੱਕ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਸੀਟਾਂ = 50
* ਕੁੱਲ ਬੱਸਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ = 3 ਬੱਸਾਂ (ਕਿਉਂਕਿ 3 × 50 = 150)
  = 3 ਬੱਸਾਂ

ਗਤੀਵਿਧੀ

ਅਖੀਰ, ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਸਵੇਰੇ 7:00 ਵਜੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੇ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ 24-24 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਗਮਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਗਿਣਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲੇ ਹਾਂ ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ - ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ, ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਖੂਨੀ ਸਾਕਾ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ, ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੇ ਨਿਹੱਥੇ ਲੋਕ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

(ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਘੁੰਮਣ ਜਾਣ ਲਈ ਬੱਸਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ)

ਅਗਮਪ੍ਰੀਤ - ਸਰ, ਬੱਸਾਂ ਆ ਗਈਆਂ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਚਲੋ, ਸਾਰੇ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣਗੇ। ਅਸੀਂ 8 ਵਜੇ ਚੱਲਾਂਗੇ।

ਅਗਮਪ੍ਰੀਤ -

ਕਤਾਰਾਂ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ
1	24
2	24
3	24
4	24
5	24
6	24
	144

ਕੁੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ = 144

ਅਧਿਆਪਕ - ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਜੋੜਨ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਣਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਹੁਣ ਅਸੀਂ $24 \times 6 = 144$ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਰਮਨ - ਮੈਡਮ ਸਾਡੀ ਸੀਟ 2 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਲੰਬੀ ਹੈ ?

ਅਧਿਆਪਕ - ਇਹ 4 ਫੁੱਟ ਲੰਬੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 5 ਸੀਟਾਂ ਹਨ ਤਾਂ ਸੀਟਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ?

ਰਮਨ - ਮੈਡਮ ਜੀ, $4 + 4 + 4 + 4 + 4 = 20$ ਫੁੱਟ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਅਸੀਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜਨ ਨਾਲੋਂ ਗੁਣਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜਨ ਨਾਲੋਂ ਗੁਣਾ ਕਰਨਾ ਅਸਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ $5 \times 4 = 20$ ਫੁੱਟ

ਗਤੀਵਿਧੀ

ਡਰਾਈਵਰ - ਸਰ, ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਡੀਜਲ ਭਰਨਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਹਰੇਕ ਬੱਸ ਲਈ 25-25 ਲਿਟਰ ਡੀਜਲ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਬੱਚਿਓ, ਇੱਕ ਲੀਟਰ ਡੀਜਲ ਦਾ ਰੇਟ ₹ 52 ਹੈ। ਇੱਕ ਬੱਸ ਵਿੱਚ 25 ਲਿਟਰ ਡੀਜਲ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਦਾ ਡੀਜਲ ਲੱਗੇਗਾ ?

ਦੋ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਰਮਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ

×	50	2
20	1000	40
5	250	10

= 1040
= 260
1300

ਅਮਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ

$$\begin{array}{r} 52 \\ \times\ 25 \\ \hline 260 \\ 1040 \\ \hline 1300 \end{array}$$

ਸਰ, ਕੁੱਲ ₹ 1300 ਦਾ ਡੀਜ਼ਲ ਲੱਗੇਗਾ।

ਅਧਿਆਪਕ - ਦੱਸੋ ਚਾਰ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਦਾ ਡੀਜ਼ਲ ਲੱਗੇਗਾ ?

ਅਮਨ - ਸਰ, ₹ 1300 + ₹ 1300 + ₹ 1300 + ₹ 1300 = ₹ 5200

ਅਧਿਆਪਕ - ਅਮਨ ਬੱਚੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜੋੜਨ ਦਾ ਬਦਲ ਗੁਣਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ₹ 1300 × 4 = ₹ 5200 ਵੀ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਗਤੀਵਿਧੀ

53 × 3

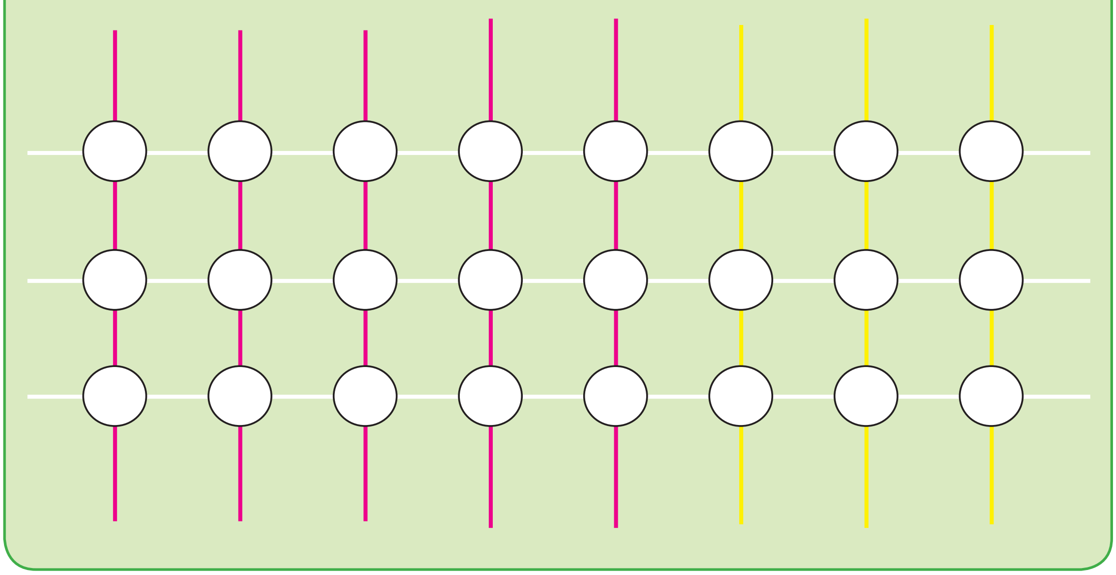

ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਕੇਤ - ਉਪਰੋਕਤ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸੰਖਿਆ ਖੜਵੇਂ ਦਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਦਹਾਈਆਂ ਅਤੇ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪੱਟੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲੇਟਵੇਂ ਦਾਅ ਵਿੱਚ ਪੱਟੀਆਂ ਲਗਾ ਕੇ ਕਾਟ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗਣਨਾ ਕਰਕੇ ਗੁਣਨਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਵੱਲੋਂ 53 ਨੂੰ 3 ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ 5 ਪੱਟੀਆਂ ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਦਹਾਈ ਜਾਂ 10 ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ 3 ਪੱਟੀਆਂ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਇਕਾਈ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਬੋਰਡ ਤੇ (ਚਿੱਤਰ ਅਨੁਸਾਰ) ਚਿਪਕਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਹੁਣ ਅਧਿਆਪਕ 3 ਸਫੇਦ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਚਿੱਤਰ ਅਨੁਸਾਰ) ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਚਿਪਕਾਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਪੱਟੀਆਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਫੇਦ ਬਿੰਦੂ ਲਗਾਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਹਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਸਫੇਦ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਕਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਿਣਨ ਲਈ ਕਹੇਗਾ। ਦਹਾਈ ਲਿਖੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਬਿੰਦੂ 15 ਹਨ ਅਤੇ ਇਕਾਈ ਲਿਖੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਬਿੰਦੂ 9 ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

15 ਦਹਾਈਆਂ	=	150	ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਿਧੀ :	=	$50 \times 3 + 3 \times 3$
9 ਇਕਾਈਆਂ	=	+9		=	$150 + 9$
		159		=	159

251 × 4

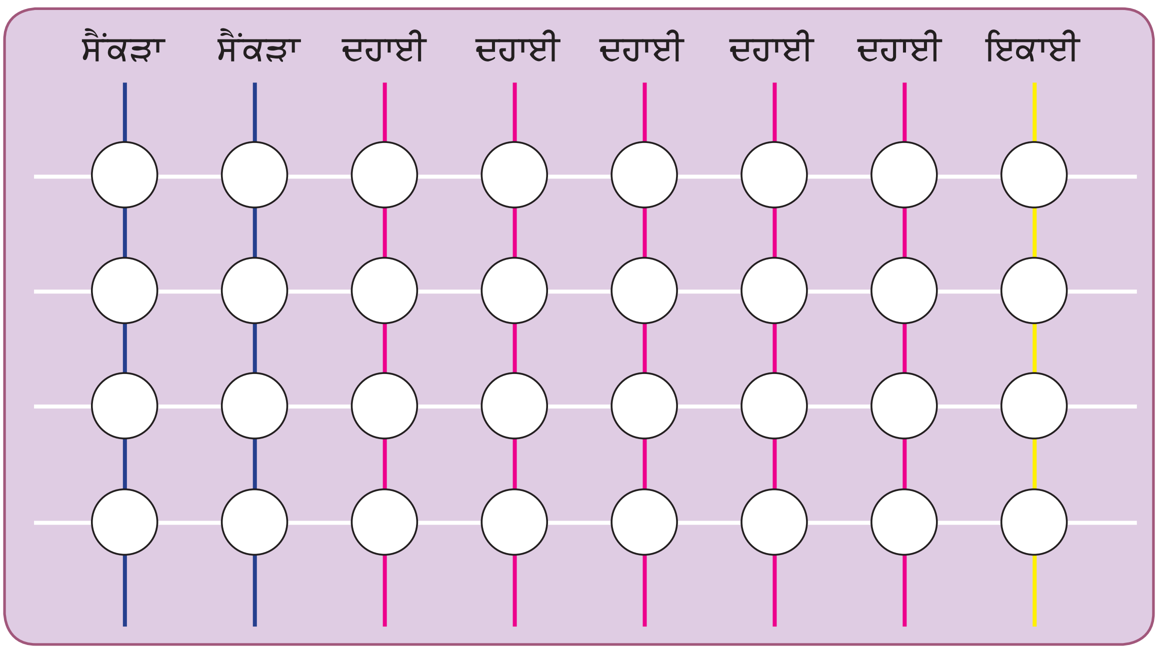

ਇਸ ਗੁਣਾ ਲਈ ਸੈਂਕੜਾ ਲਿਖੀਆਂ 2 ਪੱਟੀਆਂ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ, 5 ਪੱਟੀਆਂ ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਅਤੇ 1 ਪੱਟੀ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਬੋਰਡ ਦੇ ਚਿਪਕਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਹੁਣ ਅਧਿਆਪਕ 4 ਸਫੇਦ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਚਿੱਤਰ ਅਨੁਸਾਰ) ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਚਿਪਕਾਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਪੱਟੀਆਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸਫੇਦ ਬਿੰਦੂ ਲਗਾਏਗਾ। ਹੁਣ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੈਂਕੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਸਫੇਦ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ, ਦਹਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਸਫੇਦ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਕਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਦੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਿਣਨ ਲਈ ਕਹੇਗਾ।